

AKADEMİK-US
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl/Year/السنة: 2018 | Sayı/Issue /العدد : 2

e-ISSN: 2602-3253 p-ISSN: 2587-0750

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER / صاحب الامتياز

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına
On Behalf of Artvin Coruh University Faculty of Divinity
باسم الجامعة آرتوين جوروه كلية الإلهيات

Prof. Dr. Murat KİBAR (Dekan / Dean/ عميد الكلية)

EDİTÖRLER / EDITORS IN CHIEF / رؤساء التحرير

Doç. Dr. İsmail BAYER (Baş Editör/ رئيس التحرير)

Arş. Gör. Halil ARSLAN

Editörler Kurulu / Editors Board/ هيئة التحرير	Çeviri / Translate / الترجمة
Doç. Dr. İbrahim KAYA	Dr. Öğr. Üyesi Halid HAMEDU
Doç. Dr. Burhan SÜMERTAŞ	Doç. Dr. Moustafa al-Bakour
Doç. Dr. İsmail BAYER	Arş. Gör. İsmail KURT
Arş. Gör. Halil ARSLAN	Sayfa Düzenleme & Kapak Tasarımı / Page & Cover Design
Editör Yardımcıları / Assistant Editor	Arş. Gör. Semanur UZUN
مساعد رئيس التحرير	Arş. Gör. İsmail KURT
Arş. Gör. Semanur UZUN	Arş. Gör. Halil ARSLAN
Arş. Gör. İsmail KURT	Kapak tasarımında kullanılan filigran
Son Okuma / Last Reading	Dr. Bilal SEZER'e aittir.
Arş. Gör. İsmail KURT	

dergipark.gov.tr-akademik-us
Artvin Çoruh Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Hopa / ARTVİN

0466 215 10 77

Akademik-US yılda iki kez yayımlanan hakemli bilimsel bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Yazılar, yazarlarının yeniden yayımlama hakkı hariç, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz. Hakemler her yılın ikinci sayısında, birinci ve ikinci sayının hakemleriyle birlikte yayımlanır.



AKADEMİK-US		
Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi	Artvin Coruh University Journal of Theological Researches	جامعة أرزنون جوروه مجلة بحوث الإلهيات
Yıl: 2018, Cilt:2, Sayı:2 Sayfa: 197-237 e-ISSN: 2602-3253	Year: 2018 Vol:2, Issue:2 Pages:197-237 akademikus.artvin.edu.tr	السنة: ٢٠١٨، الجلد: ٢ العدد: ٢ الصفحة: ١٩٧-٢٣٧ p-ISSN: 2587-0750

Mevlânâ'nın *Fîhi Mâ Fîh* İsimli Eserinde Hadis Kullanımı (Tahrîc ve Tenkîd Bağlamında)

Usage of Hadith in Mawlânâ's Book "Fîhi Mâ Fîh" in The Context of Takhrij and Criticism

إعمال الحديث في كتاب مولانا المسمى فيه ما فيه (في سياق التخرīj والتنفيد)

Mustafa Yüceer

Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, KONYA

ORCID:

0000-0002-1769-
1739

Arş. Gör. Mustafa
YÜCEER
e-mail:
mustafayuceer@
gmail.com

Makalenin:

Geliş Tarihi:
18.06.2018
Kabul Tarihi:
22.12.2018
Elektronik Yayın
Tarihi:
31.12.2018

Özet

Mevlânâ'nın değişik zaman ve mekanlarda insanlara anlattığı vaazlar, *Fîhi Mâ Fîh* isimli eserinde bir araya getirilmiştir. Yetmiş beş fasıldan oluşan bu eserin iki önemli kaynağından biri, hadis olarak kullanılan metinlerdir. Bu çalışmada, eserde yer alan rivayetler, hadis ilmi kriterlerine göre incelenmiş, rivayetlerin yer aldığı kaynaklar ve sıhhat durumları belirtilmiştir. Çalışmanın sonunda tablolar oluşturularak değerlendirilmeler yapılmıştır. Yapılan incelemelerin neticesinde Mevlânâ'nın süfi geleneği taklid ederek, hadis rivayetinde ilmi kriterleri esas almadığı, muhtevaya uygun düşen güzel sözleri ve mevzu rivayetleri, hadis olarak nakledebildiği gözlemlenmiştir. Tahrîc çalışmasının neticesine göre *Fîhi Mâ Fîh*'te yer alan rivayetlerin %65'inin hadis otoritelerince tenkid edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, *Fîhi Ma Fîh*, Hadis Rivayeti, Tahrîc.

Abstract

The sermons that Mevlânâ told in various times and occasions were brought together in his book called *Fîhi Ma Fîhi*. One of the two important sources of this work, consisting of seventy-five chapters, is the texts used as hadiths. In this study, the narrations in the work were examined according to the Hadith science criteria, also, the sources and authenticity status of the narrations in the work, are mentioned. At the end of the paper, assessments and tables were presented. As a result of the examinations, it was observed that Mevlânâ did not rely on scientific criteria in the hadith narration by imitating the Sufi tradition and it was observed that he could convey wisely words and narratives related to the content as hadiths. According to the results of takhrij, 65% of the narrations in the work have been criticized by the hadith authorities.

Key Words: Mevlânâ, *Fîhi Ma Fîh*, The Narration of Hadith, Takhrij.

الملخص

جُمِعَتْ مواظ مولانا التي وعظها الناس في مختلف الأزمنة والأمكنة في كتابه المسمى "فيه ما فيه". فأحد مرجعي الهامين في الكتاب الذي يتكون من خمسة وسبعين فصلاً، هي النصوص التي استخدمها كأحاديث. ففي هذا البحث درست الروايات التي وردت في الكتاب حسب معايير علم الحديث وبيّنت صحة تلك الروايات والكتب التي وردت فيها. ففي نهاية البحث، أجريت تقييمات بتكوين لوحات. بعد التقييمات لوحظ أن مولانا لم يستند في روايته الحديث إلى معايير علم الحديث وقد روى ما يناسب الفحوى من أقوال حسنة وأحاديث موضوعية اقتداءً بالتقاليد الصوفية. فحسب ما انتهى إليه بحث التخرير أن خمس وستين من الروايات التي وردت في كتاب "فيه ما فيه" مُطعّن فيها من علماء علم الحديث.

الكلمات المفتاحية: مولانا ، فيه ما فيه ، رواية الحديث ، التخرير.

Giriş

Yaşadığı dönemden günümüze kadar şahsiyeti başta olmak üzere eserleri ve öğretileri insanlığa ufuk çizen, özellikle *Mesnevî'si* ile binlerce kişiyi etkileyen Mevlânâ'nın bilgi kaynaklarının başında şüphesiz Kur'an ve hadisler¹ gelmektedir. Bu kaynakların hadislerle ilgili kısmı, hadis olarak nakledilen rivayetlerin sübutunun zannî olmasından dolayı araştırmaya ihtiyaç duymaktadır. Onun eserlerinde geçen hadisler üzerine çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. ² Bu makalede Mevlânâ'nın insanlara anlattığı vaazlarının bir araya getirildiği *Fîhi Mâ Fîh* isimli eserinde kullandığı rivayetler, hadis ilmi kriterlerine göre incelenecektir.

Eser hakkında kısa bir tanıtım yapılacaktır, akabinde hadis olarak verilen 63 rivayetin tahrîcine geçilecektir. Eserde yer alan rivayetler, Allah'ın zâtı ve fiilleri, peygamberler sahâbe ve müminlerle ilgili olanlar başta olmak üzere inanç, ibadet, ahlak konuları ve tavsiye nitelikli rivayetler şeklinde bir tasnife tabi tutulacaktır. Rivayetlerin sayısı itibarıyla çok olmasından dolayı sahih olduğu konusunda kesin kanaat olanların tahrîc bilgileri paylaşılmadan ilgili bölümün sonunda belirtilerek, değerlendirmeye esas teşkil etmek üzere kullanılacaktır. *Hasen, zayıf, aslı yok*³ ve *mevzû* olan rivayetlerin tahrîc bilgileri paylaşarak çalışmanın sonunda makbul ve merdûd olmaları bakımından rivayetler (sahihlerde dâhil) tablolar eşliğinde değerlendirilecektir.

1. Mevlânâ'nın *Fîhi Mâ Fîh* Adlı Eseri

Mevlânâ'nın sağlığında oğlu Sultan Veled veya bir başka müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin vefatından sonra

من بنده ی قرآنم اگر جان دارم / من خاک در محمد مختارم / گر نقل کند جز این کس از گفتارم / بیزارم از او وز این سخن بیزارم

Bu rubâî, Mevlânâ'nın Kur'an ve Hz. Peygamber'in yolunda olduğunu ve bunun aksini söylemekten de söyledi diyenlerden de beri olduğunu ifade etmektedir. "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Külliyyât'ı Şems-i Tebrizî*, (Divân-ı Kebîr), s.1433, (1331. Rubâî.)

² Yardım, Ali, *Mesnevi Hadisleri*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2008; Damar, Ünal *Mevlânâ'nın Divan-ı Kebir'inde Geçen Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011

³ Aslı yok ibaresi teknik bir terim olarak çalışmamızda yer alacaktır. Eğer bir rivayetle ilgili aslı yok hükmü verilmişse o senetle ilgili mevzu hükmüne ulaşamadığı içindir. Mevzu hükmü verilen rivayetlerde mutlaka rivayeti mevzu olarak belirten genel bir kanaat gözetilecektir.

derlenmesinden meydana gelen eser, yazma nüshalarında *Esrârü'l Celâliyye, Kitâbü'n-Nesâîh li Celâleddîn, Risâle-i Sultan Veled* gibi farklı isimlerle anıla gelmiştir. ⁴ Sonraki dönemlerde “İçindekiler içindedir, ondaki ondadır, ne varsa ondadır” gibi anlamlara gelen bu ifadenin Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö.638/1240) *el-Futûhâtü'l-Mekkiye* isimli eserinde yer alan bir ifadeden alındığını söyleyenler de vardır.⁵

Yazma nüshalarında bölümlerin farklı olduğu eserin altı bölümü Arapça yazılmış ve yetmiş beş bölümden oluşmuştur. Konular bir ayet veya bir hadisin yorumu veyahut Mevlânâ'ya sorulan bir sorunun cevabı, güncel bir meselenin izahı üzerine bina edilmiştir. serde ayet ve hadislerin yanı sıra menkıbeler, klasik şark hikâyeleri, masallar, efsaneler kullanılmış, Moğol istilasından bahsedilmiştir. Özellikle vahdet-kesret, zuhûr, tecelli, dünya-ahiret, ahlak, nebi, veli, insan-ı kâmil gibi tasavvufa ait konularda değerlendirmeler yapılmıştır. Bediüzzaman Fîrûzanfer, daha önce Tahran(h.1334) ve Hindistan'da (1928) basılan esere, altı nüsha daha ekleyerek ilmi neşrini gerçekleştirmiştir.⁶ Eser Türkçe başta olmak üzere pek çok dile tercüme edilmiş, eser üzerine farklı disiplinlerde çalışmalar yapılmıştır.⁷

2. *Fîhi Mâ Fîh* Adlı Eserde Yer Alan Rivayetlerin Tahrircleri

Mevlânâ'nın muhtelif zaman ve mekânlarda gerçekleştirdiği altısı Arapça yaklaşık yetmiş beş vaaz, henüz hayatta iken kayda geçirilmiş, vefatından sonra da derlenmiştir. Sohbetler bazen ayet veya hadis yorumlarıyla başlarken bazen Mevlânâ'ya sorulan bir sorunun cevabı ile başlamaktadır. Bu kısa bilgiden sonra öncelikle eserde yer alan rivayetler tasnif edilecek akabinde tahrircleri gerçekleştirilecektir.⁸

⁴ Demirci, Mehmet, “Fîhi Mâ Fîh”, *DİA*, XIII, 52-53.

⁵ Demirci, “Fîhi Mâ Fîh”, XIII, 58-59.

⁶ Yeniterzi, Emine, *Mevlânâ*, s. 39; Fîrûzanfer, Bediüzzaman, *Biyografi*, s. 194; Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ*, s. 45; Demirci, “Fîhi Mâ Fîh”, XIII, 58-59.

⁷ Şafak, Yakup, *Hazret-i Mevlânâ'nın Eserleri*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2004; Karaismailoğlu, Adnan; Okumuş, Sait; Coşkun, Fatih, *Mevlânâ Bibliyografyası*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2006; Mustafa Tekin, “Mevlânâ Bibliyografyası”, *İstem*, Yıl:5, Sayı:10, 2007, s. 345-398.

⁸ Eserde yer alan ve kaynaklarda bulunan 56 rivayetin tahriri yapılmıştır. Rivayetlerin tamamının tahriri makale boyutunu aştığı için tahriri yapılan ve sahih kanaati oluşan

a) Allah'ın zâtı ve fiilleriyle ilgili ihtilaflı rivayetler

42- كُنْتُ كَنْزًا لَا أَعْرِفُ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَعْرِفَ¹⁰

Tasavvufun kurucu metinlerinden olan bu metin hakkında İbn Teymiyye, Sehâvî, Zerkeşî, Aliyyu'l Kârî, Zurkânî, Elbânî Hz. Peygamber'e ait olmadığını, isnâdının bilinmediğini metnin aslının olmadığını söylemişlerdir.¹¹

Temel hadis kitaplarında yer almayan bu metnin aslı yoktur.

44- مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمًّا وَاجِدًا كَفَاهُ اللَّهُ سَائِرَ هُمُومِهِ¹²

Ahmed b. Hanbel, Beyhakî, bu lafızla Abdullah b. Mes'ûd'tan rivayet etmiştir.¹³ İbn Ebî Hatim, Abdullah b. Mes'ûd rivayeti ravilerinden Nehşel b. Sa'id'in hadisinin münker olduğunu söylemiştir.¹⁴ Aynı raviden gelen fakat sonu كَفَاهُ اللَّهُ هَمَّ دُنْيَا şeklinde biten rivayeti İbn Mâce, Bezzâr;¹⁵ كَفَاهُ اللَّهُ هَمَّ آخِرَتِهِ şeklinde biten rivayeti İbn Ebî Şeybe¹⁶ ve Ebû Nu'aym,¹⁷ rivayet etmişlerdir. Beyhakî'nin bir rivayeti de مَا هَمُّ مِنْ أَمْرٍ دُنْيَا şekliyle bitmektedir.¹⁸ Ukaylî, senette bir leyyine- gevşeklik bulunduğunu zikretmiştir.¹⁹ Elbânî hasen hükmü vermiştir.²⁰ Hâkim'in rivayet ettiği Abdullah b. Ömer rivayeti ise كَفَاهُ اللَّهُ مَا هَمُّ مِنْ أَمْرٍ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ şeklindedir.²¹ Münzirî, İbn Ömer rivayetine

rivayetler ilgili bölümlerin sonunda tabloda verilip değerlendirmeye esas teşkil edecek şekilde kullanılmıştır.

⁹ Rivayetlerin tamamının değerlendirildiği Tablo II'nin sistemine uygun olması için hadis numaraları *Fîhi Mâ Fîh*'te yer aldıkları sıraya göre numaralandırılmıştır.

¹⁰ Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, Tercüme, Avni Konuk, Hazırlayan, Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık 6. Baskı, 2006, s.160

¹¹ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l Fetâvâ*, XVIII,376; Zerkeşî, *el-Leâliu'l Mensûra*,136; Sehâvî, *el-Makâsîd*, s.327, H. No:838; Aliyyu'l Kârî, *el-Esrâru'l Merfûa'*, s.269, H. No:303; Zurkânî, *Muhtasarü'l Makâsîd*, 777, H. No:178; Elbânî, *es-Silsiletud-Daîfe*, XIII,50, H. No: 6023

¹² Bir kimse gamlarını bir gam kılrsa, Allah c.c. onun sair gamlarına kifayet eder. Mevlânâ, a.g.e., s.167

¹³ Ahmed b. Hanbel, *ez-Zuhd*, H. No:274; Beyhakî, *el-Medhal*, H. No:445

¹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-İlelu'l-Hadis*, V,128, R. No:1859

¹⁵ İbn Mâce, *Mukaddime* 23; Bezzâr, *el-Musned*, I,274, H. No:1638

¹⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, I,232

¹⁷ Ebû Nu'aym, *Hilye*, II,123

¹⁸ Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, III,312, H. No:1744.

¹⁹ Ukaylî, *ed'Duaîfau'l Kebîr*, IV,310, R. No:1910

²⁰ Elbânî, *Sahihu'l Câmi'*, s. 1065, H. No:6189

²¹ Hâkim, *el-Mustedrek*, IV, 395, H. No:7934

sahih ya da hasen veya buna yakın olduğunu söylemiştir.²² Biri zayıf diğeri hasen iki farklı tarikle birden çok lafızla gelen rivayetin hasen li-gayrihi olması uygundur.

45-أنا جليس من ذكرني²³

İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî, Ka'b'tan Musa (a.s) ile Allah (c.c.) arasında geçen bir konuşmada O'nun Allah'a yakın mı uzak mı olduğunu; ona göre sesleneceğini söyleyince Allah'ın: Ey Musa! Ben, Beni zikredenle beraberim dediğini rivayet etmiştir.²⁴ Sehavî, Deylemî'de senetsiz olarak Hz. Aişe'den rivayet edildiğini söylemiştir.²⁵ Hadis kitaplarında merfû olarak geçmeyen bu rivayetin israiliyat haberlerinden olduğu ortadadır. Hadis usulü kurallarına göre değerlendirdiğimizde senet açısından aslı yoktur.

54-من أخلصَ الله أربعين صباحاً وأجرى يتابع الحكمة من قلبه على لسانه²⁶

Ebû Nuaym, Deylemî, Ebû Eyyûb el-Ensârî'den rivayet ederken, Hennâd es-Serî, Ebû Muâviye el-Haccâc'tan Mürsel senetle rivayet etmiştir. Sağânî, mevzû olduğunu zikretmiştir.²⁷ İbn 'Adî, İbnu'l-Kayserânî, İbnu'l-Cevzî, Zehebî, Ebû Musa el-Eş'arî'den gelen rivayete batıl, münker, gibi hükümler vermişlerdir.²⁸ Münzirî, Abdullah b. Abbas'dan rivayet edildiğini sahih veya hasen bir senedinin olmadığını belirtmiştir.²⁹ Zerkeşî, Mekhûl'den Mürsel rivayet edildiğini ve delil olarak kullanılamayacak kadar zayıf

²² Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, III,1150

²³ Ben, Beni zikredenle beraberim. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.167

²⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I,114, H. No: 1231; Ahmed b. Hanbel, *el-Zuhd*, s.369, H. No:360; Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, I, 451, H. No:680. Rivayet Veki '> Sufyân> Ata' b. Ebî Mervân> Babası *قال موسى صلى الله عليه وسلم يا رب اقرب أنت فأناجيك أو بعيد فأناذك قال يا موسى أنا جليس من* senediyle Ka'b'u'l-Ahbar'dan *قال موسى صلى الله عليه وسلم يا رب اقرب أنت فأناجيك أو بعيد فأناذك قال يا موسى أنا جليس من* şeklinde *ذكرني قال يا رب فإنا نكون من الحال على حال تجلك ونعظمك أن نذكرك قال وما هي قال الحباية والغايط قال يا موسى اذكرني على كل حال* gelmiştir.

²⁵ Sehâvî, *el-Makâsîd*, s.447, H. No: 1254. Deylemî'de bu lafızla yer almayan rivayetin benzeri Hz. Aişe'den değil Sevân'dan gelmektedir ve *قال جليس عبيدي حين يذكرني* şeklindedir. Deylemî, *el-Firdevs*, III,192, H.No:4533.

²⁶ Kırk gün sure Allah'a ihlasla yaklaşan (ibadet edenin) hikmet pınarları kalbinden lisanına akmaya başlar. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.222

²⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, V,189, Deylemî, *el-Firdevs*, III,564, H. No:5767; Hennâd es-Serî, *ez-Zuhd*, II,357; Sağânî, *el-Mevdûât*, s.68, H. No:137

²⁸ İbn 'Adî, *el-Kâmil*, VI,533; İbn Kayserânî, *Zahîretu'l Huffâz*, 4,2292; İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, III,388-387; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, II,665, *Tertîbu'l Mevduât*, 270

²⁹ Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, I,65

olduğunu söylemiştir.³⁰ Sehâvî, Suyûtî, Aliyyu'l Kârî ve Elbânî Ebû Eyyüb el-Ensârî'den rivayet edildiğini, senedinin zayıf olduğunu söylemişlerdir.³¹ Dördüncü asırdan sonra telif edilen temel hadis kitaplarında yer alan bu rivayetin zayıf olduğu kanaati oluşmuştur.

Allah'ın zâtı ve fiilleriyle ilgili sahih rivayetler

9- خَمَرَ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا³²

46- إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَلَا إِلَى أَعْمَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ³³

38- قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ³⁴

27- عَجِبَ اللَّهُ مِنْ قَوْمٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فِي السَّلَامِلِ³⁵

48- خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ³⁶

15- أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي³⁷

30- كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَبَصَرًا³⁸

³⁰ Zerkeşî, *el-Leâliu'l-Mensûra*, s.137

³¹ Sehâvî, *el-Makâsîd*, s.395, H. No:1054; Suyûtî, *el-Câmi'*, 510, H. No:8361; Aliyyu'l Kârî, *el-Esrâru'l Merfûa'*, s.315, H. No:454; Elbânî, *Da'ifu'l Câmi'*, 5369; *es-Silsiletu'd-Dâife*, I,111, H. No:38

³² Allah, kırk sabah Âdem'in hamurunu kendi eliyle yoğurdu. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.28. Beyhakî, hadisi Abdullah b. Mes'ûd veya Selmân-ı Fârisî'nin (râvî, Selmân olmasının daha doğru olacağını belirtti) Mevkûf olarak rivayet ettiklerini zikreder. Ayrıca Selmân-ı Fârisî'nin buna benzer bilgileri Ehl-i kitaptan alarak başka şekillerde de naklettiğini söylemiştir. el-Esmâ ve's Sifât, II,150, H.No:716, 717. Irâkî, Deylemî'nin Abdullah b. Mes'ûd ve Selmân-ı Fârisî'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Araştırmamızda el-Firdevs'de bu rivayete ulaşamadık. Irâkî, el-Muğni, I/2134, H.No:3680. Beyhakî'nin mevkûf olarak rivayet etmesi dışında başka bir kaynaktan bulunamayan bu rivayet hakkında diğer âlimlerin zayıf hükümleri ilmi bir kritere dayanmamaktadır. Rivayet bu şekliyle Selmân-ı Fârisî'nin mevkûf-sahiî bir rivayeti olmaktan öteye geçmemektedir.

³³ Muhakkak ki Allah (c.c.) sizlerin sûretlerinize ve amellerinize bakmaz. Ancak kalplerinize bakar. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.169

³⁴ Müminin kalbi iki parmak arasındadır. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.113.

³⁵ (Esirken) zincirlere bağlanan, (İslâm'a girip esirlikten kurtularak) cennete giren bir kavime Allah (c.c.) hayret eder. (razı olur). Mevlânâ, *a.g.e.* 107

³⁶ Allah (c.c.), Hz.Adem'i kendi sureti üzerine yarattı. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.190, 207

³⁷ Ben kulumun zannı üzereyim. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.47

³⁸ (kulumu sevdiğim vakit) Onun işiten kulağı gören gözü olurum. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.113

35-أَعَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَاعَيْنَ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبٍ بَشَرٍ³⁹

Eserde Allah'ın zâtı ve fiilleriyle ilgili on iki rivayet yer almaktadır. Bunlardan *أَنَا جَلِيسٌ مِنْ ذِكْرِي* ve *كُنْتُ كُنْزًا* rivayetlerinin hadis olarak aslı yoktur. Zayıf ve hasen li-gayrihi olan iki rivayet görüldüğü üzere kulların Allah için yaptıkları fiillerine karşılık Allah'ın yapmayı vaat ettiği fiilleri içermektedir. Sahih hükmü verilen sekiz rivayet, Allah'a isnâd edilen el, parmak, işitmesi, nazar etmesi ve hayret (sûret) gibi haberî sıfatlarla ilgilidir.

b) Peygamberle ilgili ihtilaflı rivayetler

4-لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسْغُ فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ⁴⁰

Sehâvî ve Aclûnî, mutasavvıfların bu hadisi çok kullandığını⁴¹, Kuşeyri Risâlesi'nde⁴² *لِي وَقْتُ لَا يَسْغُ فِيهِ غَيْرُ رَبِّي* şeklinde geldiğini söylemişler ayrıca Tirmizî'nin Şemâil'de ve İbn Râhûye'nin el-Musned'de Hz.Ali'den rivayet edilen uzun bir hadisin bu rivayete yakın olduğunu zikretmişlerdir. Bu ibarenin temel hadis kitaplarında hadis olarak yer almadığını belirtmişlerdir.⁴³ Zurkânî, hadis olup olmadığını bilmiyorum derken⁴⁴ Aliyyu'l Kârî, yukarıdaki bilgileri verip sûfîlerin kullandığı bir söz olduğunu söylemektedir.⁴⁵ Kaynakların verdiği bilgiler etrafında bu metnin mevzû olduğu ve kelâm-ı kibar kabilinden söylendiği kanaati oluşmuştur.

13- لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الْآفَلَكَ⁴⁶

³⁹ Salih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin kalbinden geçirmediği nimetler hazırladım. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.113

⁴⁰ Benim Allah ile beraber olduğum öyle bir vakit var ki, benimle birlikte o vaktin içine ne Hakk'a yakın olan bir melek ne de gönderilmiş bir elçi/peygamber yaklaşabilir. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.14

⁴¹ Serrâc, *el-Luma*, s.161, 478.

⁴² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 173.

⁴³ Sehâvî, *el-Makâsıd*, s.356, H.No: 926; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 173-174, H.No: 2159. Hz. Ali'nin ifadesi "Hz. Peygamber evinde vaktini Allah için ailesi için ve kendi için olmak üzere üç kısımda değerlendirdi."

⁴⁴ Zurkânî, *Muhtasaru'l Makâsıd*, s.192, H.No:858

⁴⁵ Aliyyu'l-Kârî, *el-Masnu'*, H.No:151.

⁴⁶ (Habibim) Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.44

Tasavvufta kurucu metinlerden⁴⁷ olan bu rivayet hakkında Sâğânî, Tâcuddîn es-Subkî; Sehâvî, Aliyyu'l Kârî ve Zurkânî gibi âlimler temel hadis kitaplarında yer almadığını, merfû olarak Hz. Peygamberden rivayet edilmediğini ve mevzû olduğunu zikretmişlerdir.⁴⁸

26- لَا تُفَضِّلُنِي عَلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى⁴⁹

Zeylai,⁵⁰ senet ve râvî zikretmeksizin garip kaydını koymuş, Elbânî, merfu bir aslının olduğunu bilmiyorum demıştır.⁵¹ Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim'in rivayeti مَا يَنْبَغِي لِعَبْدِ أَنْ يَقُولَ أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى şeklinde rivayet edilmiştir.⁵² İbn Kuteybe, bu rivayet ile çeliştiği söylenen bir hadis⁵³ üzerine konuşurken لَا تُفَضِّلُنِي عَلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى şeklinde vermiştir.⁵⁴ Hadis olarak verilen metin bu lafızla temel hadis kitaplarında geçmemekle beraber hakkında mevzû olduğuna dair hükümler de bulunmaktadır. Ancak senetsiz olarak İbn Kuteybe'de yer alması ve aynı manaya gelen başka rivayetlerle desteklenmesinden dolayı rivayetin mevzûdan ziyade aslı yok hükmünde olması daha uygundur.

40- إِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا⁵⁵

⁴⁷ Hadisle ilgili değerlendirmeler için bkz. Yıldırım Ahmet, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanağı, TDV Yayınları 2.Baskı, Ankara 2009, s.132; Uysal, Muhittin, Tasavvuf Kültüründe Hadis, (Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivayetler) Ensar Yayınları, 1. Baskı. İstanbul 2012, s.428

⁴⁸ Sâğânî, el-Mevdûât, 64; Sübkî, Tabakât, VI, 356; Sehâvî, el-Makâsîd, 217 H.No: 497; Aliyyu'l Kârî el-Esrâru'l Merfûa', 210, H.No: 205; Zurkânî, Muhtasaru'l Makâsîd, 127, H.No: 467. Senetsiz olarak Deylemî, İbn Abbas'ın مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا بِحَقِّهِ (c.c) Peygamber'e (s.) hitaben: "Azametim ve celalime yemin olsun ki eğer sen olmasaydın cenneti yaratmazdım, sen olmasaydın dünyayı yaratmazdım" buyurduğunu rivayet etmiştir. Deylemî, el- Firdevs V,227

⁴⁹ (Hz. Peygamber) Benî, Yunus b. Mettâ'dan üstün tutmayınız. Mevlânâ, a.g.e., s.96

⁵⁰ Zeylai, Tahrîc Ehlâdîsî'l-Keşşâf, I,264

⁵¹ Elbânî, Şerhu'l-Akide'ti'l-Tahâviye, s.162

⁵² Ahmed b. Hanbel, el-Musned, I,242, H.No: 2167; Buhârî, Tefsir 6; Enbiya 36; Müslim, Fazâil 166; Abdullah b. Mes'ud, İbn Abbas ve Ebû Hureyre'den gelen rivayet "Hiçbir kimseye benim Yunus b Mettâ'dan hayırlı olduğumu söylemesi uygun değildir" şeklindedir.

⁵³ Hadis أَنَا سَيِّدٌ وَلَدَ آدَمَ وَلَا فَخْرَ "ben âdemoğullarının efendisiyim" şeklindedir.

⁵⁴ Eseri tahkik eden Muhammed Muhiddin el-Asfar, bu ifade için Buhârî ve Müslim'i kaynak göstermiştir. İlgili yere baktığımızda bu lafızla hadisi bulamadık. Buhârî ve Müslim'in ibaresi önceki dipnotta zikredilmiştir. İbn Kuteybe, Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis, s.182. Eseri Türkçeye çeviren M.Hayri Kırbaoğlu'nda aynı kaynağı göstermiştir. Bkz. Hadis Mudafaası s.172.

⁵⁵ Ben muallim olarak gönderildim. Mevlânâ, a.g.e., s.141

İbn Mâce, Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiş, Elbânî zayıf hükmü vermiştir.⁵⁶ Bu manaya gelen معلمايعننيibaresini Ahmed b. Hanbel, Müslim, Ebû Ya'lâ Câbir b. Abdullah'tan rivayet etmiştir.⁵⁷ Peygamberin muallim olarak gönderildiği bilgisinin geçtiği Câbir rivayeti sahihtir. İbn Mâce'de yer alan Abdullah b. Amr rivayetine zayıf hükmü verilmiş olsa bile Câbir rivayetininde desteği ile hasen li-gayrihi olarak kabul edilebilir.

43- أنا الضَّحْوُ الْقَتُولُ⁵⁸

İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'ani'l-Azîm* isimli eserinde hadis olarak zikretmiştir.⁵⁹ Suyûtî, أنا نبي التوبة ونبي الملاحمة şeklinde geldiğini söylemiştir.⁶⁰ Zehebî, bazı kadim kitaplarda geçtiğini söylese de⁶¹ temel hadis kitaplarında yer almayan bu metnin aslı yoktur.

H. Peygamber'le ilgili sahih rivayetler

51-الْعُلَمَاءُ وَرِثَةُ الْأَنْبِيَاءِ⁶²

6-أَبَيْتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِي⁶³

H. Peygamber'le ilgili altı rivayet yer almaktadır. Bunlardan ikisi mevzû biri hasen li-gayrihi, biri sahih li-gayrihi iken iki rivayet aslı yok hükmündedir. Allah ile Peygamber arasında özel olduğu söylenen vakit hakkında aslı olmayan bir rivayet zikredilmiştir. Yine âlemlerin Peygamber'in yüzü suyu hürmetine yaratıldığı mevzû bir rivayetle aktarılırken O'nun iyilere karşı güler yüzlü kötülere karşı sert olması da aslı olmayan bir metinle ifade edilmiştir. Âlimlerin peygamberlerin varisleri oluşu, H. Peygamber'in Rabbinin katında geceleme ve muallim olarak

⁵⁶ İbn Mâce, Mukaddime 229; Elbânî, *Daifu'l-Câmî*, s.617, H. No:4242; *es-Silsiletud-Daîfe*, I,66-67, H. No:11

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 391; Müslim, Talak, 29; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Musned*, IV,174

⁵⁸ Ben iyiliklere karşı güler yüzlü kötülöklere karşı daima taviz vermeyen bir hal üzereyim. Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 164.

⁵⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'ani'l Azîm*, III, 136

⁶⁰ Suyûtî, *el-Câmiu'l-Kebîr*, III, 210, H. No:4105

⁶¹ Zehebî, *Târihu'l İslâm*, II,32.

⁶² Âlimler, Peygamberlerin varisleridir. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.205

⁶³ Rabbinin yanında gecelerim. O beni yedirir ve içirir. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.18

gönderildiği bilgisi makbul rivayetlerle belirtilmiştir. Son olarak Hz. Peygamber'in Yunus b. Metta'ya üstün tutulmaması aslı olmayan bir metinle ifade edilirken bu bilgiyi teyid eden sahih rivayetlerin varlığı da bilinmelidir.

c) Sahâbî ve müminler ile ilgili rivayetler

31-تَقُولُ النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِلْمُؤْمِنِ جُزْ يَا مُؤْمِنُ فَقَدْ أَطْفَأَ نَوْرَكَ لَهِي⁶⁴

Taberânî ve Beyhakî, Ya'lâ b. Umeyye'den rivayet etmişlerdir. Heysemî zayıf hükmü vermiştir.⁶⁵ İbn Adî, İbnu'l-Cevzî, Suyûtî, Zerkânî, Aclûnî, Sehâvî ve Elbânî, Ya'lâ b. Umeyye'den rivayet edildiğini, senedinde bulunan Selim b. Mansûr'un hadisinin münker olmasından dolayı rivayetin zayıf olduğunu söylemişlerdir.⁶⁶ Hadis olduğu tespit edilen bu rivayet, zayıftır.

32-اَنْقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ⁶⁷

Buhârî, Tirmizî, Taberânî ve Hatip el-Bağdâdî, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir.⁶⁸

Taberânî, Ebû Umâme'den sadece Muâviye'nin rivayet ederek teferrüd ettiğini söylemiştir.⁶⁹ Ayrıca Amr b. Kays'dan, Muhammed b. Kesir ve Muhammed b. Ebi Mervan'ın rivayet ettiğini söylemiştir. Heysemî, hasen hükmü vermiştir.⁷⁰ Ebû Nu'aym, Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiş ve Meymûn'dan dolayı garip olduğunu söylemiştir.⁷¹ İbn Adî, Ebû Umâme'den rivayet edildiğini, Leys'in kâtibi olan Abdullah b. Salih'in, hadisinin senet

⁶⁴ Kıyamet günü cehennem, Mümin için: Ey Mümin! Durma geç; çünkü senin nûrun, benim ateşimi söndürüyor der. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.118

⁶⁵ Taberânî, el-Kebîr, XXII, 258; Beyhakî, Şuabu'l İman, I,285; Heysemî, el-Mecma', X, 363. (Senedinde bulunan Selim b. Mansûr b. Ammâr'dan dolayı)

⁶⁶ İbn Adî, el-Kâmil, VIII,131; İbnu'l Cevzî, el-'İlelu'l Mutenâhiye, II, 917; Sehâvî, Makâsîd, s. 174, H.No:344; Suyûtî, el-Câmi', s.201, H.No:3354; Zerkânî, Muhtasarul-Makâsîd, 102, H.No:320; Elbânî, Zaifu'l-Câmi, s.211, H.No:2474

⁶⁷ Müminin firâsetinden korkunuz. Çünkü o, Allah'ın (c.c.) nuruyla bakar. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.119

⁶⁸ Buhârî, et-Târihu'l-Kebîr, Tirmizî, Tefsir 21; Taberânî, el-Evsât, VIII, 23; Hatip el-Bağdâdî, Târihu Bağdat, III, 409

⁶⁹ Taberânî, el-Evsât, III, 312, H.No:3254

⁷⁰ Heysemî, Mecma', X,271

⁷¹ Ebû Nu'aym, Hilye, IV,94

ve metninde hatalar bulunduğunu söylemiştir.⁷² İbnu'l-Cevzî ve Sağânî, Ebû Hureyre'den, Abdullah b. Amr ve Ebû Umâme el-Bâhilî'den rivayet edildiğini ve mevzû olduğunu ifade etmişlerdir.⁷³ Sehâvî, Aclûnî Ebû Derdâ rivayetinin zayıf olduğunu zikretmişlerdir.⁷⁴ Suyûtî, Sevbân'dan rivayetine zayıf; Ebû Umâme rivayetine hasen hükmü vermiştir.⁷⁵ Muhammed el-Gazzî, rivayeti zayıf kabul etmekle beraber metni destekleyen şahitlerin (âdid) olduğunu zikretmiştir.⁷⁶ Zurkânî, Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinin hasen li-gayrihi olduğunu söylemiştir.⁷⁷ Şevkânî, Ebû Saîd el-Hudrî senedinin zayıf, Abdullah b. Amr tarikiyle gelen rivayetinde iki tane metrûk râvinin bulunduğunu, netice olarak hasen li-gayrihi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸ Elbânî, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr', Sevbân ve Ebû Umâme el-Bâhilî'den rivayet edildiğini ve zayıf olduğunu söylemiştir.⁷⁹ Birden çok sahâbîden gelen bu rivayet, zayıf senetlerin birbirini desteklemesiyle hasen li-gayrihi hükmündedir.

33- أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمْ افْتَدَيْتُمْ⁸⁰

Câbir b. Abdullah'tan rivayet eden İbn Hazm, mevzû, bâtlı ve yalanlanmış olduğunu ifade etmiştir.⁸¹ İbn Mulakkîn, Abdullah b. Amr, Ömer b. Hattab ve Ebû Hureyre'den rivayet edildiğini ve senedinin tamamının zayıf olduğunu zikretmiştir.⁸² Zeylaî, Selam el-Medâinî hakkında İbn Tâhir'in zayıf dediğini söylemiştir.⁸³ İbn Hacer, Câbir b. Abdullah rivayetine zayıf, Elbânî mevzû demiştir.⁸⁴ Hadis olarak verilen metin en erken beşinci asır kaynaklarında yer almaktadır. Metnin mevzû olduğuna dair ithamlar bulunmaktadır.

⁷² İbn Adî, el-Kâmil, V,345

⁷³ İbnu'l-Cevzî, el-Mevdûât, III,389-391-392. Mevdûât'ı tahkik eden Dr. Nureddin Boyacılar hadisin tahrîcini yaparak mevzu olmadığını hasen derecesinde olduğunu ifade etmiştir. Sağânî, el-Mevdûât, s.51, H.No:74.

⁷⁴ Sehâvî, el-Makâsîd, s.39, H.No: 23; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 41-42, H.No:80

⁷⁵ Suyûtî, el-Câmi', s.16, H.No:151

⁷⁶ Muhammed el-Gazzî, el-İtkân, I,37

⁷⁷ Zurkânî, Muhtasarü'l Makâsîd, s.52, H.No:21

⁷⁸ Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, 243

⁷⁹ Elbânî; es-Silsiletu'd-Da'ife, s.299-300, H.No:1821

⁸⁰ Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız ederseniz hidayet bulursunuz. Mevlânâ, a.g.e., s.119

⁸¹ İbn Hazm, el-İhkâm, II, 64.

⁸² İbn Mulakkîn, el-Bedru'l Munîr, II, 431

⁸³ Zeylaî, Tahrîcu Ehâdisi'l-Keşşâf, II, 230

⁸⁴ İbn Hacer, el-Kâfi, IV,95; Elbânî; es-Silsiletu'd-Daife, 144-145, H. No:58

Birden çok sahabîden rivayet edilmesi ve fıkıh kitaplarında da amel edilmesi bu rivayete bir değer kazandırmaktadır.⁸⁵ Mevzû ithamlarından dolayı ihtiyatla yaklaşılması gereken bu rivayetle ilgili İbn Hacer'in görüşü dikkate alınmış ve çok zayıf bir rivayet olduğuna hükmedilmiştir.

37- المؤمنُ كَيْسٌ فَطِيلٌ حَدِيثٌ⁸⁶

Ebü's-Şeyh, Deylemî, Kudâî, Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir.⁸⁷ Suyûtî ve Aclûnî, Enes b. Mâlik'den zayıf olarak rivayet edildiğini söylerken,⁸⁸ Munâvî, Âmirî'nin bu rivayete hasen-garib hükmü verse de durumun öyle olmadığını, senedinde bulunan Ebû Dâvûd en-Neha'î'nin kezzâb olduğunu belirtmiştir.⁸⁹ Elbânî mevzû olduğunu söylemiştir.⁹⁰ Temel hadis kitaplarında geçmeyen bu rivayet hakkında mevzû hükümleri mevcuttur. Her ne kadar Suyûtî ve Aclûnî zayıf hükmü vermiş olsalar da senedinde yer alan Ebû Dâvûd en-Neha'î'nin cerhin ilk mertebesi kabul edilen kezzâb ile tanımlanmasından dolayı mevzû olması daha uygundur.

49- ما فاضلكم أبو بكرٍ بكثرة صَوْمٍ ولا صلاةٍ ولكن بشيءٍ وفرَّ في قلبه⁹¹

Irâkî, İbn Kayyım, Sehâvî, Aliyyu'l Kârî, Aclûnî, Zurkânî, Muhammed el-Gazzî, hadis olarak bilinmediğini, aslının olmadığını veya mevzû olduğunu söylemişlerdir.⁹² Temel hadis kitaplarında yer almayan bu metnin aslı yoktur.

⁸⁵ Serahsî, el-Usul, II, 60.

⁸⁶ Mümin zeki, anlayışlı, mümeyyiz ve âkildir. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.133

⁸⁷ Ebu's-Şeyh, el-Emsâl, I,99, H.No:227; Deylemî, el-Firdevs, IV, 175, H.No: 6544; Kudâî, eş-Şihâb, I,107, H.No:128

⁸⁸ Suyûtî, el-Câmi', 539, H.No:9158; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II,387

⁸⁹ Munâvî, Feyzu'l-Kadîr, IV,150

⁹⁰ Elbânî, Da'ifu'l Câmi', 851, H. No:5904; es-Silsiletud-Daife, 183, H. No:760

⁹¹ Hz. Ebûbekir (nafile) namaz ve orucunun çokluğu ile değil, kalbinde karar bulan şeyle (imanla) üstünlük kazanmıştır. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.193

⁹² Irâkî, el-Muğnî, I,23, H. No: 83; İbn Kayyım, el-Menâru'l Munîf, 92; Sehâvî, el-Makâsîd, s.369; Aliyyu'l Kârî el-Esrâru'l Merfûa', 415, H. No:298; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II,73, H. No:2228; Zurkânî, Muhtasaru'l Makâsîd, 198, H. No:898; Muhammed el-Gazzî, İtkân, II/504. İbn Kayyım, Ebûbekir b. 'Ayyâş'a ait olduğunu söylerken Irâkî, Nevâdiru'l-Usul'den nakille Bekr b. Abdullah el-Muzenî'nin sözü olduğunu belirtmiştir.

c) Sahâbî ve Müminler ile ilgili sahih rivayetler

8-المؤمنُ مرآةُ المؤمنِ⁹³

41-اللهم أَيْدِ الإسلامَ بِأَحَدِ العَمَرَيْنِ⁹⁴

53-إِنَّ الْحَقَّ لَيَنْطِقُ عَلَى لِسَانِ عُمَرَ⁹⁵

11-الأرواحُ جنودٌ مُجَنَّدَةٌ ما تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ وما تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ⁹⁶

36-المؤمنُ يَأْكُلُ فِي مَعَى وَاحِدٍ وَالْكَافِرُ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أُمْعَاءَ⁹⁷

Eserde on rivayetin sahâbî ve müminlerle ilgili bulunmaktadır. Mümin kimseye ayna olarak mümin kardeşi olduğu bilgisi, müminin bir mide ile yerken kâfirin yedi mide ile yemesi, ruhların tanışma olayı, müminlerle doğrudan ilgili olan makbul haberlerdir. Ayrıca Ömer b. Hattâb ile ilgili iki rivayette makbuldür. Bunun yanında müminlerin zeki ve anlayışlı olmalarını haber veren rivayet mevzû, sahâbîlerin yıldızlara benzetilip onlara uyan kimselerin kurtuluşa ereceğini haber veren bilgi çok zayıf ve müminin firasetinden sakınmanın zikredildiği rivayet hasen li-gayrihi hükmündedir. Hz. Ebûbekir'in üstün oluşunu tasvir eden rivayetin ise aslı yoktur.

d) Tavsiye nitelikli ihtilaflı rivayetler

24- حُبُّكَ الشَّيْءِ يُعْمِي وَيُصِمُّ⁹⁸

İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ebû Dâvûd, Bezzâr, Ebû Ş-Şeyh, Taberânî ve Beyhakî, Ebû Derdâ'dan rivayet etmiştir.⁹⁹

⁹³ Mümin, müminin aynasıdır. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.25

⁹⁴ Allah'ım, iki Ömer'den biriyle bu dini kuvvetlendir. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.148

⁹⁵ Hak, Hz.Ömer'in lisanı üzere tekellüm buyurdu. Lafız جعل الحق على لسان عمر وقلبه Mevlânâ, *a.g.e.*, s.113

⁹⁶ Ruhlar bir araya gelen topluluklardır. Onlardan birbirleriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar da ayrılırlar. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.33

⁹⁷ Mümin kimse bir bağırsağı doluncaya kadar yer, kâfir ise yedi bağırsağı doluncaya kadar yer. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.125

⁹⁸ Bir şeye olan muhabbetin seni sağır ve kör eder. Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 95.

⁹⁹ İbn Ebî Şeybe, el-Musned, I,57, H. No:49; Ahmed b. Hanbel, el-Musned, XXXVI,24, H. No: 21694; Buhârî, et-Târihu'l-Kebîr, II,51; Ebû Dâvûd, Edeb 126; Bezzâr, el-Bahru'z-Zehhâr, II,115;

İbn Asâkîr, Abdullah b. Üneys'ten-rivayet etmiş ve münker olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰ İbn 'Adî, Ebû Derdâ senedinde Ebû Bekir b. Ebî Meryem'in hadis rivayetinde delil olarak kullanılamayacağını zikreder.¹⁰¹ Irâkî, Aclûnî, Şevkânî, Elbânî,¹⁰² Ebû Derdâ'dan zayıf olarak rivayet edildiğini söylerlerken, İbn Hacer, Suyûtî, Zurkânî, Muhammed el-Gazzî, hasen olduğunu söylemişlerdir.¹⁰³ Aliyyu'l Kârî, pek çok kişiden hasen olarak rivayet edildiği için hasen li-zâtihi veya sahih li-ğayrihi olduğunu zikretmiştir.¹⁰⁴ Abdullah b. Üneys ve Ebû Berze rivayetlerine Suyûtî,¹⁰⁵ hasen, Elbânî, zayıf hükmü vermiştir.¹⁰⁶ Temel hadis kitaplarında üç farklı sahabîden rivayet edilen bu metinle ilgili sahih, hasen, zayıf ve mevzû hükmü verilmiştir. Ebû Derdâ rivayetini destekleyen diğer iki rivayetle birlikte hasen li-ğayrihi olması mümkündür.

55- إِذَا جَاءَكُمْ الْحَدِيثُ فَأَعْرِضُوهُ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ وَفَّقَهُ فَخُذُوهُ وَإِنْ خَالَفَهُ فَدَعُوهُ¹⁰⁷

Özünde hadislerin Kur'an'a arz edilmesini tavsiye eden bu rivayet, aynı manaya gelecek şekilde farklı lafızlarla rivayet edilmiştir. İmam Şâfiî, meçhûl bir kişiden gelen bu rivayet için munkatı hükmü verip "*biz böyle bir rivayeti, hiçbir mesele için kabul edemeyiz*" demiştir.¹⁰⁸ Hattâbî, Yezîd b. Rebîa > Ebû'l-Eş'as > Sevban senediyle rivayet edildiğini söylemiş, Yezid'in meçhûl bir ravi olduğunu Ebû'l-Eşas'tan hadis işitmediğini, aynı şekilde Ebû'l-Eşas'ın da Sevban'dan hadis işitmediğini belirtmiştir. Aynı eserde Zekeriyya b. Yahya es-Sâcî'den Yahyâ b. Maîn'in bu metnin bâtil olup aslının olmadığını ve zındıkların uydurduğunu söylediğini

Ebu's-Şeyh, el-Emsâl, 44, H. No:102; Taberânî, el-Evsât, IV,334; Beyhakî, Şuabu'l-İmân, XII, 96. Şuayb el-Arnâvut, senedinde bulunan Ebubekir b. Ebî Meryem'den dolayı merfu olarak zayıf hükmü verirken mevkuf olarak sahih olduğuna işaret etmiştir. Kaynaklarda Ebubekir b. Ebî Meryem'le ilgili tenkitler bulunmaktadır. Ancak Bezzâr, sika olarak kabul etmiştir.

¹⁰⁰ İbn Asâkîr, Târihu Dimeşk, XIII,316

¹⁰¹ İbn 'Adî, el-Kâmil, II,212

¹⁰² Irâkî, el-Muğnî, II, 720, H. No:2636; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 343, H. No:1095; Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, s.255; Elbânî, Daif'ul-Câmî, s.397, H. No:2688; es-Silsiletu'd-Daife, s.348, H. No:1868

¹⁰³ Suyûtî, el-Camî', s.224 H.No:3674; Zurkânî, Muhtasaru'l Makâsîd,110, H.No:356; Muhammed el-Gazzî, el-İtkân,1/219

¹⁰⁴ Aliyyu'l Kârî, el-Esrâru'l Merfû'a,187, H.No:161

¹⁰⁵ Suyûtî, el-Camî', s.224 H.No:3674

¹⁰⁶ Elbânî, Daifu'l Câmî,397, H.No:2688, es-Silsiletu'd-Daife,348, H.No:1868

¹⁰⁷ Size bir hadis geldiği vakit onu Allah'ın kitabına arz edin. Şayet ona muvafık olursa kabul edin. Eğer muhalif olursa onu bırakın. Mevlânâ, a.g.e., s.223

¹⁰⁸ eş-Şâfiî, er-Risâle, I, 224-225.

nakletmiştir.¹⁰⁹ Beyhakî, Kur'an'a arz rivayetinin batıl olduğunu, sahih olmadığını ifade etmiş Suyûtî bu bilgiyi aktarmıştır.¹¹⁰ İbn Abdulber, Sağânî, Aclûnî ve Şevkânî gibi âlimler Hz. Peygamber'e (s) nispetini yanlış bulup, merfû bir aslının olmadığını ve mevzû olduğunu söylemişlerdir.¹¹¹ Hadislerin Kur'an'a arzı konusunda delil olarak kullanılan bu rivayet Sevban'dan (r) rivayet edilmiştir. Konu üzerine yapılan çalışmalarda da mevzû olduğu yönünde kanaatler¹¹² bulunmakla birlikte Hanefi mezhebi bu metinle amel etmiştir. Şâfî'nin munkatı kaydı zayıf olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Sonuç itibariyle bu rivayetin zayıf kabul edilmesi uygundur.

50- في الحركات بركة¹¹³

Sehâvî, Muhammed el-Gazzî, Aliyyu'l-Kârî ve Aclûnî, hadis olmadığını ve selef âlimlerinden birinin sözü olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁴ Temel hadis kitaplarında yer almayan bu metin, selefte ait bir sözdür.

52- اغتنموا الدعاء عند الرقعة فإنها رحمة¹¹⁵

Kudâî, Ubey b. Ka'b'tan rivayet etmiştir.¹¹⁶ Suyûtî, Ubey b. Ka'b'tan hasen¹¹⁷ olarak rivayet edildiğini söylerken Münâvî, senedinde bulunan Amr b. Ahmed'in hadis otoritelerinin tenkidine uğradığını belirtmiştir.¹¹⁸ Elbânî, zayıf olduğunu söylemiştir.¹¹⁹

47- خير الأمور أوسطها¹²⁰

¹⁰⁹ Hattâbî, Meâlimu's Sunen, IV, 299

¹¹⁰ Beyhakî, Delâil, I, 27; Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s.7

¹¹¹ İbn Abdulber, Câmiu Beyânî'l 'İlm, II, 191; Sağânî, el-Mevdûât, 76, H.No:135; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I,86; Şevkânî, el-Fevâidu'l Mecmûa, 291

¹¹² Keleş, Ahmet, Hadislerin Kur'an'a Arzı, İnsan Yay. İstanbul,2014; Kamil Çakın, "Hadislerin Kur'an'a Arzı Meselesi" [AÜİFD], XXXIV. cilt, s.248-250

¹¹³ Hareketlerde bereket vardır. Mevlânâ, a.g.e., s.194

¹¹⁴ Sehavî, el-Makâsîd, 300; Aliyyu'l-Kârî, el-Masnu', H.No:210; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 257, H.No:324; Muhammed el-Gazzî, İtkân, I,138

¹¹⁵ Huşu zamanında duayı kıymet biliniz. Çünkü o rahmettir. Mevlânâ, a.g.e., s.219

¹¹⁶ Kudâî, eş-Şihâb, I, 402, H. No:692

¹¹⁷ Suyûtî, el-Câmi', H.No:1211

¹¹⁸ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, II, 16, H.No:2904.

¹¹⁹ Elbânî Da'ifu'l Câmi', I,139, H.No: 979; es-Silsiletud-Daîfe, VI, 21; H.No: 2512

¹²⁰ İşlerin hayırlısı ortasıdır. Mevlânâ, a.g.e., s.187

Beyhakî, Mutarrif b. Abdullah'tan mürsel olarak rivayet etmiştir.¹²¹ Irâkî, mu'dal olarak rivayet edildiğini, Ceyyânî'nin Hz. Ali'ye nisbetle rivayetinin sahih olmadığını söylemiştir.¹²² Suyûtî, Elbânî, Amr b. el-Hâris'den rivâyet edildiğini zayıf olduğunu söylerken, Şevkânî mu'dal olduğunu söylemiştir.¹²³ Sehâvî, Abdullah b. Abbas'tan senetsiz olarak rivayet edildiğini söylemiştir.¹²⁴ Deylemî'nin İbn Abbas'tan, Beyhakî'nin bazı sahabîlerden rivayeti خير الأعمال أوسطها şeklinde dir.¹²⁵ Temel hadis kitaplarında dördüncü asırdan sonra yer alan bu metin merfu olarak bulunmamaktadır. Mürsel ve mu'dal rivayetlerin varlığı bir asla râcî olduğunu gösterse bile çok zayıf hükmünde olabileceği kanaati oluşmuştur.

39- لَا تُعْطُوا الْحِكْمَةَ غَيْرَ أَهْلِهَا فَتُظْلِمُوهَا وَلَا تَمْنَعُوهَا مِنْ أَهْلِهَا فَظَلَمُوهَا¹²⁶

Hâkim, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî vasıtasıyla Ömer b. Abdulaziz'den aktardığı bir rivayette Hz. İsa'nın sözü olarak nakletmiş, Zehebî, Hişam b. Yezid'den dolayı zayıf hükmü vermiştir.¹²⁷ Ukaylî ve Ebû Nuaym, Hz. Peygamber'in bir hadiste Hz. İsa'nın sözü olarak anlattığını İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir.¹²⁸ Dördüncü asırdan sonra telif edilen temel hadis kitaplarında yer alan rivayet zayıf hükmündedir.

29- تَخَلَّفُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ¹²⁹

İbn Teymiyye, Peygambere ait bir hadîs olarak bilinmediğini ve mevzû kısmında değerlendirildiğini ifade ederken¹³⁰ Elbânî, merfû

¹²¹ Beyhakî, Şuabu'l-İman, V,261

¹²² Irâkî, el-Muğnî, II/740, 758, H. No: 2716, 2787

¹²³ Suyûtî, el-Câmi', 102, H.No: 1628; Elbânî, es-Silsiletud-Daife, XIV, 1123, H.No: 7056; Şevkânî, el-Fevâidu'l Mecdûa, 251

¹²⁴ Sehâvî, el-Makâsıd, 205, H.No:455

¹²⁵ Deylemî, el-Firdevs, II,212; H.No:3036; Beyhakî, Şuabu'l-İman, III,402

¹²⁶ Hikmeti ehlinde başkasına vermeyiniz, hikmete zulüm etmiş olursunuz. Ehlinde de geri çevirmeyiniz. Ehline zulüm etmiş olursunuz. Mevlânâ, a.g.e., s.139

¹²⁷ Hâkim, el-Mustedrek, IV,405, H.No:7788; Zehebî, Telhûs, VI, 2888

¹²⁸ Ukaylî, ed'Duaîu'l Kebîr, IV,340,341, R.No: 1946; Ebû Nuaym, Hilye, III, 218

¹²⁹ Allah'ın c.c. ahlakıyla ahlaklanınız. Mevlânâ, a.g.e., s.113

¹³⁰ İbn Teymiyye, Telbîsu'l Cehmiyye, VI,518

bir aslının olduğunu bilmiyorum demiştir.¹³¹ Hadis olarak verilen metnin aslı yoktur.

25- كَلِّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُظُولِهِمْ¹³²

Deylemî, İbn Abbas'tan rivayet etmiş Sehâvî ve Aclûnî, zayıf hükmü vermiştir.¹³³ Subkî, isnâdını bulamadığını zikreder.¹³⁴ Bu lafızla bulunamayan rivayet, aslı yok hükmündedir.

19- اللَّيْلُ طَوِيلٌ فَلَا تَقْصِرْهُ بِمَنَامِكَ وَالنَّهَارُ مَضِيٌّ فَلَا تُدْرِكُهُ بِإِتِّمَامِكَ¹³⁵

Hadis olarak verilen metni İbnu'l Cevzî, Hasan b. Ali'den bu metnin Yahyâ b. Muaz'ın sözü olarak işittiğini zikretmiştir.¹³⁶ Temel hadis kitaplarında yer almayan bu rivayetin Yahya b. Muaz'a ait bir söz olması muhtemeldir.

5- مَوْتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا¹³⁷

İbn Hacer el-Askalânî, “غير ثابت” hükmüyle kendisinden sonra gelen Sehâvî, Aliyyu'l Kârî ve Aclûnî'ye kaynaklık etmiştir.¹³⁸ Aliyyu'l Kârî, “mecburen öleceğiniz eceliniz gelmeden kendi isteğinizle ölünüz” yani ölümden kastın şehvîyyatı ve boş şeyleri terk etmek, gafletten uzaklaşmak olarak yorumlandığını söylemiştir. Zurkânî, hadis olarak mevcut değildir” demiştir.¹³⁹ Kaynakların verdiği bilgiler etrafında bu metnin mevzû olduğu ve kelâm-ı kibar kabilinden söylendiği kanaati oluşmuştur.

¹³¹ Elbânî, es-Silsiletud-Daife, 346, H.No:2822

¹³² İnsanlara akılları erdiği kadar söyleyiniz. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.95

¹³³ Deylemî, el-Firdevs, I,398, H.No:1611; Sehâvî, el-Makâsîd, 398, H.No: 1063; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I,225. Bu rivayetin kaynağı Ebû Dâvûd, Edeb 20 olarak gösterilmektedir. Oradaki ibare مَوْتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا şeklinde olup bu metinle alakası yoktur. Deylemî'nin rivayeti كَلِّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُظُولِهِمْ şeklinde nakledilmiştir. Bkz. Suyûtî, el-Câmi', s.225, H.No:3693; Elbânî, Daif'ul Câmî, s.399.

¹³⁴ Subkî, Tabakât, VI, 288

¹³⁵ Gece uzundur onu uykun ile kısaltma, gündüz aydınlıktır onu günahların ile karartma. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.47

¹³⁶ İbnu'l Cevzî, Sıfatu's Safve, IV,94

¹³⁷ Ölmeden önce ölünüz. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.14

¹³⁸ İbn Hacer, el-Ecvibe, s.59; Sehâvî, el-Makâsîd, s.498, H. No: 2159; Aliyyu'l Kârî, el-Esrârü'l Merfûa', s.352, H. No: 539; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II, 291, H. No:2669.

¹³⁹ Zurkânî, Muhtasaru'l Makâsîd, s.230, H.No:1110

Vaaz kitaplarında ahirete hazırlık yapmanın önemi konuları işlenirken çokça zikredilen bu rivayet hakkında Sağâni, Irâkî, Sehâvî, Aliyyu'l Kârî ve Zurkânî gibi âlimler aslının olmadığını, merfû olarak Hz. Peygamber'den rivayet edilmediğini, mevzû olduğunu zikretmişlerdir.¹⁴¹

Hadis olarak verilen bu metnin ilk kısmı Vâbisa b. Ma'bed el-Esedî rivayeti ile meşhurdur. Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Buhârî ve Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, rivayet etmiş, Hüseyin Selim Esed, Şuayb el-Arnâvut (senesinde bulunan Zübeyr Ebû Abdüsselâm'dan dolayı) zayıf; Nevevî, İbn Hacer, Suyûtî ve Elbânî, hasen hükmü vermişlerdir.¹⁴³

Rivayetin ikinci kısmını Ahmed b. Hanbel, Ebû Sa'lebe el-Huşenî'den rivayet etmiş, Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî sahih hükmü verirken¹⁴⁴ Taberânî'nin aynı sahâbîden rivayetine Heysemî'de aynı hükmü vermiştir.¹⁴⁵ Vâsile b. Eskâ(r) rivayeti دَعَا مَائِرِيكَ إِلَى مَا لَا يَرِيكَ وَإِنْ أَفْنَاكَ şeklinde olup Ebû's-Şeyh ve Taberânî rivayet etmişlerdir. Heysemî zayıf hükmü vermiştir.¹⁴⁶

Rivayetin ilk kısmına hasen ikinci kısmına sahih hükmü verilmiştir. Ancak halk dilinde meşhur kullanım şekli olan ve *Fîhi Mâ Fîh*'te zikredilen ibaresiyle bu rivayet, üç ayrı sahâbîden

¹⁴⁰ Dünya ahiretin tarlasıdır. Mevlânâ, a.g.e., s.47

¹⁴¹ Sağâni, el-Mevdûât, 35, H.No:64; Irâkî, el-Muğnî, IV,24; Sehâvî, el-Makâsîd, s.260, Aliyyu'l Kârî, el-Esrâ'u'l Merfûa', 206; Zurkânî, Muhtasarı'l Makâsîd, 467.

¹⁴² Müftüler, fetva verseler bile sen yine de kalbine danış. Mevlânâ, a.g.e., s.48

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, el-Musned, IV,228, H. No:18035; Dârimî, Buyu 2; Buhârî, et-Târihu'l-Kebîr, s.441, H. No:123. Buhârî'nin metni استنفت نفوس şeklinde dir. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, el-Musned, III, 162, H.No: 1587; Nevevî, el-Ezkâr, 504, el-Erbaûn, 59; İbn Hacer, Tahrîcu Mişkâtı'l-Mesâbih, III,135, H.No:2705; Suyûtî, el-Câmi', 66, H.No: 991; Elbânî, Sahîhu Câmiu's-Sağîr, s.224, H.No:948

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Musned, XXIX, 278, H.No:17742; 17745 no'lu rivayet aynı sahabiden gelmekte olup müftüler fetva verselerde ibaresi yoktur. Elbânî, Sahîhu Câmiu's-Sağîr, s.557, H.No:2881

¹⁴⁵ Taberânî, el-Kebîr, XXII,219; Heysemî, el-Mecma', I,214, H.No:817. Taberânî, hadisi oğlu Abdullah aracılığıyla Ahmed b. Hanbel'den rivayet etmiştir.

¹⁴⁶ Ebû's-Şeyh, el-Emsâl, H.No:34; Taberânî, el-Kebîr, XXII, 81; Heysemî, el-Mecma', X, 294.

gelmektedir. Hadislerin tamamına baktığımızda üç farklı olay¹⁴⁷ vardır. Sanki bu rivayet üç sahâbînin Hz. Peygamber'e gelip sordukları sorulara aldıkları cevapların içinde geçen iki cümlelerin bir araya getirilmesiyle oluşmuş gibidir. Temel hadis kitaplarında bu lafızla bulamadığımız bu rivayet, beşinci asırdan itibaren daha çok tasavvuf kitaplarında yer almaya başlamıştır. Bunun yanında iki ayrı rivayet olarak değerlendirdiğimizde ilk kısmı sahih, ikinci kısmı hasen hükmündedir.¹⁴⁸

Tavsiye nitelikli sahih rivayetler

20- حَيِّرُوا أَنْتَكُمْ¹⁴⁹

Vaaz kitabı olan eserde insnalara tavsiye niteliğinde on üç rivayet yer almaktadır. Kapılarınızı örtün hadisi sahihtir. İki farklı rivayetten meydana geldiği anlaşılan müftüler fetva verse de siz kalbinize danışın rivayeti bu şekliyle aslı yok hükmündedir. Ancak iki ayrı rivayet olarak ele aldığımızda her ikisinin de makbul rivayetlerin bir parçası olduğu gözlemlenmiştir. Arz hadisi, rikkat anında duayı kıymet bilme, hikmetin ehline verilmesi ve işlerin hayırlısının ortası olduğu rivayetleri çok zayıf kabul edilmiştir. Bir şeye olan sevgi insanın gözünü kör kulağını sağır edeceği bilgisi hasen bir rivayetle belirtilmiştir. Harekette bereket vardır, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanınız, insanlara akıllarınca konuşun rivayetlerinin aslı yokken, ölmeden önce ölün, dünya ahiretin mezarı ve uzun geceyi uykuyla kısaltmamayı tavsiye eden bilgiler mevzû rivayetlerle ifade edilmiştir.

e) İnançla ilgili ihtilaflı rivayetler

10- لَوْ كُشِفَ الْغَطَاءُ مَا زِدْتُ بِقِيَانَا¹⁵⁰

Aliyyu'l-Kârî, Kuşeyrî'nin bu söz hakkında Âmir b. Abdullah b. Abdkays'ın sözüdür dediğini aktardıktan sonra

¹⁴⁷ Vâbisa, Hz.Peygambere sevap ve günahları sormaya gittiğinde sen fetvayı kendinden iste şeklinde cevap almıştır. Vâsıla, şekk ve yakın hakkında sormuş ve "Müftüler fetva verse de şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyenleri yap" şeklinde cevabını almıştır. Ebû Sa'lebe (r) ise kendisine helal ve haram olan şeyleri sormuş Hz. Peygamber, kalbin ve nefsin mutmain oldukları iyi olmadıkları ise müftüler fetva verse bile kötü olarak nitelendirmiştir.

¹⁴⁸ Ebû Tâlip el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulub*, s.216.

¹⁴⁹ Kapılarınızın ağzını örtünüz. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.67

¹⁵⁰ Bu kalıp kaldırılıp kıyamet ortaya çıksa da benim yakînim değişmez. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.29

doğrusunun Hz.Ali'ye ait bir söz olması gerektiğini söylemiştir.¹⁵¹ İbn Kayyım el-Cevziyye ise bu ifadenin Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin sözü olmadığını, Hz.Ali'ye bu sözü nispet edenlerin hata ettiklerini belirtmiştir.¹⁵² Sûfilerin yakîn konusunda delil olarak kullandıkları¹⁵³ Hz. Peygamber'e aidiyeti tespit edilemeyen bu rivayetin Şii kaynaklarda kullanıldığı gözlemlenmektedir.¹⁵⁴

22- لَا رُحْبَانِيَّةَ¹⁵⁵ فِي الْإِسْلَامِ¹⁵⁶

Ebû Dâvûd, Tâvûs b. Keysân el-Yemânî'den mürsel bir senetle rivâyet etmiştir.¹⁵⁷ İbn Hacer, bu lafızla göremediğini ancak Sa'd b. Ebî Vakkas'tan إن الله أبدلنا بالرهبانية الخفيفة السمحة lafzıyla rivayet edildiğini bildirmiştir.¹⁵⁸ Sonraki dönem âlimleri İbn Hacer'in görüşünü aktarmakla yetinmişlerdir.¹⁵⁹ İbnu'l-Esîr, لَا رُحْبَانِيَّةَ وَلَا تَبَتُّلٌ فِي lafzıyla تبتل kelimesinin izahında zikretmiştir.¹⁶⁰ Elbânî, Tâvûs b. Keysân el-Yemânî'den mürsel olarak rivayet edildiğini zikretmiştir.¹⁶¹ Dârimî, Osman b. Ma'zun olayında Hz. Peygamberin "ben ruhbanlıkla emrolunmadım" buyurduğunu nakletmiştir.¹⁶² Temel hadis kitaplarında muttasıl bir senetle bulunmayan bu metin Tâvus b. Keysân'dan mürsel olarak rivayet edilmiş olup mürsel bir zayıflık sebebi olduğu için hadis zayıftır.

İnançla ilgili sahih rivayetler

¹⁵¹ Aliyyu'l Kârî, el-Esrâru'l Merfûa', s.149, H. No: 254

¹⁵² İbn Kayyım el-Cevziyye, Medâricu's-Sâlikîn, II,400.

¹⁵³ Kuşeyrî, Risâle, s.89; Ebû Tâlip el-Mekkî, Kûtu'l-Kulûb, II,18; Ebû Nuaym, Hilye, X,202.

¹⁵⁴ Ahmed er-Rahmânî el-Hemdânî, el-İmâm Ali, s.328.

¹⁵⁵ Rahbâniyet, korku ile zühed, riyazat ve ibadette aşırı gitme şeklinde anlaşılmaktadır. Bkz. Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dili*, VII, 4766.

¹⁵⁶ İslamiyet'te ruhbanîyet yoktur. Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 81. İslam'da Hristiyanlıktaki gibi bir ruhbanlık anlayışı yoktur şeklinde anlaşılması gereken bu rivayetin din adamı yoktur şeklinde anlaşıldığı aşıkârdır. Bu konuda hakkında geniş bilgi için bk. "İsmail Kara, -İslâm'da Ruhbanlık Yoktur- Söylemi Etrafında Dini Otorite ve Ulemâ Üzerine Birkaç Not, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi 21 (2001/2), 5-21"

¹⁵⁷ Ebû Dâvûd, *Merâsil*, 287

¹⁵⁸ İbn Hacer, *Fethu'l Bârî*, IX,13

¹⁵⁹ Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, X, 316; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II, 377, H.No:3154.

¹⁶⁰ İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, I, 288.

¹⁶¹ Elbânî, es-Silsiletu's Sahîhe, IV, 387

¹⁶² Dârimî, Nikâh 3. Lafız "اني لم أومر بالرهبانية" şeklindedir.

17-الإِسْلَامُ بَدَأَ غَرِيباً¹⁶³

Yakin ile ilgili rivayet, selefin sözü olmakla beraber Şii kaynaklarda Hz. Ali'ye isnâd edilmiştir. İslâm'da Hristiyanlık'taki gibi bir ruhbanlığın olmadığı hadisi zayıf, İslam'ın garip başladığını ifade eden rivayet ise sahih hükümdedir.¹⁶⁴

g) Fıkıh ile ilgili ihtilaflı rivayetler

23-نَحْنُكُمْ بِالظَّاهِرِ وَاللَّهُ يَتَوَلَّى السَّرَائِرَ¹⁶⁵

Irâkî ve İbn Mülakkîn, aslının olmadığını zikretmişlerdir.¹⁶⁶ Şevkânî, Zehebî, Mizzî ve diğer hafız muhaddislerin bu ifadenin seleften gelen bir söz olduğunu söylediklerini zikreder.¹⁶⁷ Bu metnin aslı yoktur.

Fıkıh ile ilgili sahih rivayetler

7-رَكَعَتَيْنِ مِنَ الصَّلَاةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا¹⁶⁸

12-وَاللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِّ وَالرَّيْحُ رِيحُ الْمَسْلُوكِ¹⁶⁹

Vaaz kitabı olmasından dolayı ahkâma taalluk eden rivayet sayısı oldukça azdır. Zahire göre hüküm vermenin gerekli olduğu bilgisi, aslı olmayan bir rivayete dayandırılmıştır. Tabloda verilen sabah namazının iki rekâtlık sünnetinin değerinin anlatıldığı rivayet ile şehitlerin kıyamet günü kanlarının renginin aynı ancak kokularının misk olduğu bilgisi sahih rivayetlerle ifade edilmiştir.

¹⁶³ İslam garip başladı. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.47

¹⁶⁴ Müslim, İbn Ömer ve Ebû Hureyre'den غريباً إن الإسلام بدأ غريباً şeklinde rivayet etmiştir. İman 67.

¹⁶⁵ Biz zahire göre hükmederiz Allah c.c. Sırları bilendir. Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁶⁶ Irâkî, Muhtasarı'l Minhâc, s.78; İbn Mülakkîn, el-Bedru'l-Munîr, IX,590

¹⁶⁷ Şevkânî, el-Fevâidu'l Mecnûa, s.200

¹⁶⁸ İki rekât namaz dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.20

¹⁶⁹ Renk, kan rengi; koku ise misk kokusudur. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.34

h) Ahlakla ilgili ihtilaflı rivayetler

1- شَرُّ الْعُلَمَاءِ مَنْ زَارَ الْأَمْرَاءَ وَخَيْرُ الْأَمْرَاءِ مَنْ زَارَ الْعُلَمَاءَ نَعَمَ الْأَمِيرُ عَلَى بَابِ الْفَقِيرِ وَبُسَ الْفَقِيرُ عَلَى
بَابِ الْأَمِيرِ¹⁷⁰

Hadis olarak verilen bu metin, temel hadis kitaplarında geçmemekle beraber diğer kaynaklarda iki farklı rivayet olarak değerlendirilmiştir.

lafzıyla gelen rivayetle ilgili شَرُّ الْعُلَمَاءِ الَّذِينَ يَأْتُونَ الْأَمْرَاءَ وَخَيْرُ الْأَمْرَاءِ الَّذِينَ يَأْتُونَ الْعُلَمَاءَ Irâkî, İbn Mâce'nin Ebû Hureyre'den benzer bir lafızla rivayet ettiğine işaret etmiştir.¹⁷¹ Subkî, *İhyâ*'da yer alıp senedini bulamadığı rivayetler içinde zikrederken Sehâvî, Aclûnî ve Şevkânî, birinci kısmın Ebû Hureyre'den zayıf bir senetle rivayet edildiğini Irâkî'den naklederek ifade etmişlerdir.¹⁷²

Metnin ikinci kısmı نعم الأمير إذا كان يباب الفقير وبس الفقير إذا كان يباب الأمير şeklinde olup Sehâvî, manasının doğruluğu üzerinde geçmiş âlimlerden bilgiler aktarıp birinci kısmın İbn Mâce'deki rivayetine işaret ederken,¹⁷³ Muhammed el-Gazzî, bu şekilde mevcut olmadığını belirtmiştir.¹⁷⁴ Zurkânî ilk kısmının zayıf olduğunu ve ikinci kısmını görmediğini söylemiştir.¹⁷⁵ *Fîhi Mâ Fîh*'in birinci faslında âlimlerin kötüsünün emirlerden ihsan bekleyen kimse olduğunu bahsettiği yerde sözlerine delil olarak bu rivayeti getirmiştir. Temel hadis kitaplarında aslı olmayan bu rivayetin en eski kaynağı *İhyâ*¹⁷⁶ olup Mevlânâ'da bu kitaptan almış olabilir. İbn Mâce rivayetinin bu metinle ilişkisini kurmak oldukça güçtür.

¹⁷⁰ Âlimlerin kötüsü emirlerin ziyaretine giden, emirlerin en güzeli ise âlimlerin ziyaretine gidendir. Yoksulun kapısına giden emir, ne güzeldir. Emirnin kapısındaki yoksul, ne kötüdür. Mevlânâ, a.g.e., s.5.

¹⁷¹ Irâkî, *el-Muğnî*, I,202, H. No:183. İbn Mâce: اللَّهُ الَّذِي يَتُورُونَ الْأَمْرَاءَ: "Şüphesiz Allah'ın çok öfkeli olduğu kurrâlar emirlerin ziyaretine gidenlerdir." Lafzıyla rivayet etmiştir., Mukaddime 23.

¹⁷² Subkî, *Tabakât*, VI, 290; Sehâvî, *el-Ecvibetu'l Merdîyye*, II, 884; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II,5, H.N:1535; Şevkânî, *el-Fevâidu'l Mecmûa*, s.258

¹⁷³ Sehâvî, *el-Makâsîd*, 447 H.No: 125

¹⁷⁴ Muhammed el-Gazzî, *İtkân* II, 670

¹⁷⁵ Zurkânî, *Muhtasarul Makâsîd*, s.235

¹⁷⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I,68.

Kanaatimize göre aslı yok kategorisinde olan bu rivayet kelâm-ı kibar kabilinden olup selevin sözlerindendir.¹⁷⁷

2- من أغان ظالماً سَلَطَهُ اللهُ عَلَيْهِ¹⁷⁸

Mevlânâ her durumda doğru olmanın önemine işaret ettiği sohbetinde zalimle dostluk kurmanın getirdiği tehlikelere delil olarak kullanmıştır. Rivayet temel hadis kitaplarında İbn Asâkîr, hadis uydurmakla itham olunan Hasan b. Ali b. Zekerîyya'nın bulunduğu bir senetle Abdullah b. Mes'ud tarafından rivayet etmiştir.¹⁷⁹ Sehâvî, Aliyyu'l Kârî, Aclûnî ve Münâvî, İbn Asâkîr rivayetine ve Hasan b. Ali b. Zekerîyya'nın hadis uydurmakla itham olduğuna işaret etmişlerdir.¹⁸⁰ Ayrıca Sehâvî ve Muhammed el-Gazzî,¹⁸¹ Deylemî'nin senetsiz olarak Abdullah b. Mes'ud'tan rivayet ettiğini ve Kurtubî'nin {وَكَذَلِكَ نُؤَيِّ بِغَضِ الظَّالِمِينَ بَعْضًا} ayetinin tefsirinde, bu hadisi tahrîc eden bir kimsenin bulunmadığını ama manasının sahih olduğunu zikrettiğini söylemiştir.¹⁸² Abdullah b. Mes'ud'tan gelen rivayete Suyûtî ve Zurkânî zayıf,¹⁸³ Şevkânî ve Elbânî mevzû hükmü vermişlerdir.¹⁸⁴ İbn Asâkîr'den önce herhangi bir kitapta tespit edilemeyen bu rivayete Hasan b. Ali b. Zekerîyya'nın متهم بالكذب gibi ağır bir cerh ile yaklaşıldığı için son dönem âlimlerin verdiği mevzû hükmü bizim de kanaatimizdir.

3- من عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ¹⁸⁵

Tasavvuf kültüründe kurucu metin olarak pek çok noktada değerlendirilen bu rivayet temel hadis kitaplarında geçmemekle

¹⁷⁷ Bu metni destekleyen ve Hz. Ömer'e isnâd edilen ان الله يحب الأمراء إذا خاطبوا العلماء وإن الله يمقت العلماء إذا خاطبوا الأمراء إذا خاطبوا العلماء رغبا في الآخرة ifadesi Deylemî tarafından nakledilmiştir. Deylemî, el-Firdevs, I,155, H.No: 566

¹⁷⁸ Kim bir zalime yardım ederse Allah (yardım ettiği) zalimi ona musallat eder. Mevlânâ, a.g.e., s.12

¹⁷⁹ İbn Asâkîr, Târihu Dimeşk, XXXIV,4

¹⁸⁰ Sehâvî, el-Makâsîd, 398, H.No: 1063; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II, 227, H.No: 2380; Aliyyu'l Kârî el-Esrâru'l Merfûa', s.316-317, H.No: 458; Münâvî, Feyzu'l Kadir, VI, 72, H.No: 8472

¹⁸¹ Muhammed el-Gazzî, İtkân, II, 559

¹⁸² Sehâvî, el-Makâsîd, 398, H.No: 1063

¹⁸³ Suyûtî, ed-Durer, 180, H. No:376; Suyûtî, el-Câmi', s.516, H.No:8472; Zurkânî, Muhtasaru'l Makâsîd, s.210, H.No:977

¹⁸⁴ Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, 195, H.No:635; Elbânî, Da'ifu'l Câmi', 786, H.No: 5445; es-Silsiletu'd-Da'ife, IV, 412, H.No: 1937

¹⁸⁵ Nefsini tanıyan rabbini tanır. Mevlânâ, a.g.e., s.13

beraber diğer kaynaklarda şu şekilde değerlendirilmiştir: Nevevî, mevcut değil¹⁸⁶ derken İbn Teymiyye (728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350), Hz. Peygambere ait olmadığını, isnâdının bilinmediğini ve hadis kitaplarında geçmediğini söylemiştir.¹⁸⁷ Sağâni, Aliyyu'l Kârî, Zurkânî ve Elbânî, mevzû olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸⁸ Sehâvî ve Aclûnî, Ebû Muzaffer b es-Semânî'nin el-Kavâdî' isimli eserinde Yahya bin Muâz er-Râzî'ye ait olduğunu zikretmişlerdir.¹⁸⁹ Aclûnî, İbnu'l Gurs'un Nevevî'nin görüşünü naklettikten sonra İbn Arabî gibi sûfilerin kitaplarında, bu sözün hadis olarak pek çok yerde zikredildiğini söylemiştir. Hadis açısından ilmî bir kıymeti olmasa da İbn Arabî, bu hadis ile ilgili "her ne kadar rivâyet yoluyla gelmemiş olsa da bizim nezdimizde "keşf" yoluyla sahihtir" demiştir.¹⁹⁰ Suyûtî, "القول الأشبه في حديث من عرف نفسه فقد عرف ربه" isimli bir eser kaleme almıştır.¹⁹¹ Kaynakların verdiği bilgiler etrafında bu metnin mevzû olduğu ve kelâm-ı kibar kabilinden söylendiği kanaati oluşmuştur.

18- رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ¹⁹²

Beyhakî ve Hatip el-Bağdâdî, Câbir'den rivayet etmişlerdir.¹⁹³ İbn Teymiyye, Aliyyu'l Kârî ve Elbânî aslının olmadığını belirtirken,¹⁹⁴ Zeylaî, Beyhakî'nin rivayet ettiği bilgisini vermiş ayrıca Nesâî'nin el-Künâ isimli eserinde İbrahim b. Ebî

¹⁸⁶ Nevevî, *Mensûrât*, s.248. Nevevî'nin ifadesi "ليس هو بنات" şeklindedir.

¹⁸⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû'ul Fetâvâ*, XVI,349; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's Sâlikîn*, I,734

¹⁸⁸ Sağâni, el-Mevdûât, 35, H.No:28; Aliyyu'l Kârî, el-Esrâru'l Merfûa', 337, H.No: 507; Zurkânî, Muhtasarul Makâsîd, 221, H.No:1052; Elbânî, es-Silsiletu'd-Daife, I,165, H.No:66.

¹⁸⁹ Sehâvî, el-Makâsîd, 419, H.No: 1149; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 262, H.No:2532. Aclûnî, Mâverdi'nin "Edebu'd-Dunya ve'd-Dîn isimli eserinde Hz. Aişe'den rivayetle "سئل النبي صلى الله عليه

عن النبي صلى الله عليه وسلم: من أعرف الناس بربه؟ قال: أعرف بنفسه soruldu? O da nefsin tanıyandır dedi- şeklinde bir rivayetin olduğunu söylemiştir.

¹⁹⁰ İbn Arabî, el-Futuhât, I,733, II, 41, 154, 177. Hadislerin keşf, ilham ve rüya ile sahih olmayacağı bilgisi için bkz. Uysal, Muhittin, Tasavvuf Kültüründe Hadis, s.114

¹⁹¹ Özetle iki kanatı dile getiren Suyûtî, hadis olarak sahih olmadığını ama manasının doğru olduğu hükmüne varmıştır. Bkz. Suyûtî, el-Hâvi li'l-Fetâvâ, II, 451-455.

¹⁹² Küçük cihattan büyük cihada döndük. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.47

¹⁹³ Beyhakî, *Zuhd*, II,6; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdat*, XV,685. Hadis olarak verilen metin Beyhakî'nin senedinde bulunan Leys b. Ebî Selim ile Hatip el-Bağdâdî'nin senedinde bulunan Yahyâ b. el-Alâî hakkında hakkında hadis otoriteleri olumsuz görüşler belirtmişlerdir. Bkz. İbn Ebî Hâtim el-Cerh ve't-Ta'dîl, VII,242, R. No: 1014; IX,221, R. No:744; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VI,190; VIII,75, R. No:7490

¹⁹⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'ul Fetâvâ* XI/197; Aliyyu'l Kârî el-Esrâru'l Merfûa', 211; Elbânî, es-Silsiletu'd-Daife, V,459, H.No:2460.

'Uleyye'nin sözü olarak rivayet ettiğini belirtmiştir.¹⁹⁵ Temel hadis kitaplarında yer almayan bu rivayetin mevzû olmakla birlikte İbrahim b. Ebî Uleyye'nin sözü olduğu kanaati oluşmuştur.

21- السُّؤالُ نَصَفُ الْعِلْمِ 196

Mevlânâ'nın sual ilmin yarısıdır şeklinde verdiği metin uzun bir rivayetten takti' yapılmıştır.¹⁹⁷ Güzel sual ilmin yarısıdır şeklinde gelen rivayeti, Taberânî ve Beyhakî, Abdullah b. Ömer'den rivayet etmiştir.¹⁹⁸ İbn Ebî Hâtim babasının bu rivayete batıl hükmü verdiğini ifade ederken, Zehebî, münker, Mizzî ve Elbânî zayıf demiştir.¹⁹⁹ Zurkânî, hasen li-gayrihi derken,²⁰⁰ Muhammed el-Gazzî, hadisi destekleyen şahitler olduğunu söylemiştir.²⁰¹ En erken hicri dördüncü asır metinlerinde geçen bu rivayetin zayıf olduğu söylenebilir.

28- أَخْرِوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجَهُنَّ اللَّهُ²⁰²

Zeylâi, Sehâvî, Aliyyu'l Kârî, Aclûnî, Zurkânî, Muhammed el-Gazzî, merfû olarak bulunmadığını zikretmişlerdir. Abdullah b. Mes'ûd'tan mevkuf olarak rivayet edildiğine dair bilgiler vardır.²⁰³ Hadis olarak verilen metin temel hadis kitaplarında geçmediği için aslı yok hükmünde olup mevkuf olduğu kanaati oluşmuştur.

56- مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ²⁰⁴

¹⁹⁵ Zeylaî, Tahrîcu Ehâdîsi'l-Keşşâf, II,395

¹⁹⁶ Sual ilmin yarısıdır. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.69

197 Rivayet temel hadis kitaplarında الْعِلْمُ وَخَشْيُ السُّؤَالِ يَصْنِفُ الْعُلَمَاءَ وَالتَّوَدُّ إِلَى النَّاسِ يَصْنِفُ الْعُقُلَ، وَالتَّقَوُّدُ فِي التَّفَقُّعِ الْمَعِيشَةِ، وَالاِقْتِصَادُ فِي التَّفَقُّعِ الْمَعِيشَةِ şeklinde geçmektedir.

¹⁹⁸ Taberânî, el-Evsât, VII,25, H. No:6744; Beyhakî, Şua'bu'l-İman, V,254, H. No: 6568.

¹⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, el-İllelül'l-Hadis, VI,99, R.No: 2354; Zehebî, Mizânu'l-İ'tidâl, VI,391; (Muhayyes b. Temîm, munkur hadis rivayet ettiği için) Elbânî, es-Silsiletu'd-Daîfe, I,290; Mizzî, Tehzîbu'l Kemâl, XXIX,220

²⁰⁰ Zurkânî, Muhtasaru' l Makâsıd, s.71, H.No:126

²⁰¹Muhammed el-Gazzî, *İtkân*, I,179

²⁰² Allah'ın c.c. geri bıraktığı haysiyetten geri kaldılar. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.112

²⁰³ Zeylai, Nasbu'r-Râye, II,36; Sehâvi, el-Makâsîd, s.51, H.No:41; Aliyyu'l Kârî, el-Esrâru'l Merfúa', s.111, H.No:18; Aclûni, Keşfu'l Hafâ, I,67, H.No:156; Zurkânî, Muhtasarul Makâsîd,56, H.No:37; Muhammed el-Gazzî, İtkân, I,50

²⁰⁴ Kim ölürse onun kıyameti kopar. Mevlânâ, *a.g.e.*, s.227

**Mevlânâ'nın *Fîhi Mâ Fîh* İsimli Eserinde Hadis Kullanımı
(Tahrir ve Tenkid bağlamında)**

Deylemî, Enes'ten merfu olarak rivayet etmiştir.²⁰⁵ Zeylaî, garîb kaydıyla Deylemî rivayetine işaret edip Alkame'nin, Ebû Nuaym'dan gelen rivayette Ziyad b. Abdullah'ın bir cenazede söylediklerini, manasının Sahihayn'da geçen bir hadisle aynı olduğunu söylemiştir.²⁰⁶ Subkî; senedini bulamadığını zikrederken,²⁰⁷ Irâkî ve Elbânî, zayıf olduğunu söylemiştir.²⁰⁸ Bu manaya gelen birden fazla rivayet bulunmaktadır. Temel hadis kitaplarında senetli bir şekilde bulunmayan bu rivayetin selevin sözü olma ihtimali yüksektir. Deylemî'nin rivayetine istinaden çok zayıf hükmü verilebilir. Ahlakla ilgili altı rivayetin biri çok zayıfken diğerleri mevzû veya aslı yoktur.

TABLO I: Hadislerin Sıhhat Değeri ve İstatiksel Açıdan İncelenmesi

Makbûl Rivayetler				B. şartlarda makbul	Merdûd Rivayetler								
Sahih		Hasen		Zayıf		Mevzû		Aslı yok		Bulunamadı		Toplam	
19	%30	5	%8	11	%17	9	%14	12	%19	7	%11	63	
24 %38				11 %17		28 %44						%100	

TABLO II: Hadislerin Sıhhat Derecesine Göre Genel Dağılımı

²⁰⁵ Deylemî, el-Firdevs, I,285, H.No:1117. Lafız *فقد قامت قيامته* şeklindedir.

²⁰⁶ Zeylaî, Nasbu'r Râye, I, 436

²⁰⁷ Subkî, Tabakât, VI,359

²⁰⁸ Irâkî, el-Muğnî, II,1013, H. No:3680; Elbânî, es-Silsiletu'd-Daife III,165, H.No:1166

**Mevlânâ'nın *Fîhi Mâ Fîh* İsimli Eserinde Hadis Kullanımı
(Tahrir ve Tenkid bağlamında)**

1.Hadis	2.Hadis	3.Hadis	4.Hadis	5.Hadis	6.Hadis	7.Hadis
Aslı yok	Mevzû	Mevzû	Mevzû	Mevzû	Sahih k.t.	Sahih k.t.
8.Hadis	9.Hadis	10.Hadis	11.Hadis	12.Hadis	13.Hadis	14.Hadis
Sahih k.t.	Sahih (M)	Aslı yok	Sahih m.a	Sahih m.a	Mevzû	Mevzû
15.Hadis	16.Hadis	17.Hadis	18.Hadis	19.Hadis	20.Hadis	21.Hadis
Sahih m.a	Hasen k.t	Sahih k.t	Mevzû s.s	Mevzû s.s	Sahih k.t	Zayıf
22.Hadis	23.Hadis	24.Hadis	25.Hadis	26.Hadis	27.Hadis	28.Hadis
Zayıf	Aslı yok	Hasen l.g	Aslı yok	Aslı yok	Sahih k.t	Aslı yok
29.Hadis	30.Hadis	31.Hadis	32.Hadis	33.Hadis	34.Hadis	35.Hadis
Aslı yok	Sahih k.t.	Zayıf	Hasen l.g	Zayıf	Zayıf	Sahih m.a
36.Hadis	37.Hadis	38.Hadis	39.Hadis	40.Hadis	41.Hadis	42.Hadis
Sahih m.a	Mevzû	Sahih k.t	Zayıf	Hasen l.g	Sahih k.t	Aslı yok
43.Hadis	44.Hadis	45.Hadis	46.Hadis	47.Hadis	48.Hadis	49.Hadis
Aslı yok	Hasen l.g	Aslı yok	Sahih k.t.	Çok zayıf	Sahih m.a	Aslı yok
50.Hadis	51.Hadis	52.Hadis	53.Hadis	54.Hadis	55.Hadis	56.Hadis
Aslı yok	Sahih l.g	Zayıf	Sahih k.t.	Zayıf	Zayıf	Çok zayıf

Sahih k.t.: Kütüb-i Tisa'da sahih. Sahih m.a: muttefakun aleyh olarak sahih. Sahih l.g.: Rivayet hasen ama mutâbaât sonucu li-gayrihi sahih. Mevzû s.s.: rivayet mevzû selevin sözü. Hasen l.g.: rivayet zayıf ancak mutâbaât sonucu li-gayrihi hasen. Çok zayıf: mevzû olduğuna dair görüşler olmakla beraber bir aslı var ve zayıf hükümleri verilmiş. (M): mevkuf

3. Fîhi Mâ Fîh'te Geçen Hadislerin Genel Değerlendirilmesi

1- TABLO II 'de verilen bilgiye göre toplam 56 rivayet incelemeye tabi tutulmuş ve inceleme neticesinde makbul olan rivayetlerin 19'u sahih, 5 tanesi hasen olmak üzere 24 olurken, belirli şart ve koşullarda makbul sayılan rivayet (zayıf hükmü verilenler) sayısı 11 tanedir. Bu hadislerin içerisinde sahih li-zâtihî ve sahih li-gayrihî olanlarda vardır. Sahih hadislerin tamamına yakını Kütüb-i Tis'a'da geçmektedir. Ancak bazıları hakkında kimi muhaddisler sahih hükmü verirken bazıları da hasen, zayıf gibi hükümler vermişlerdir. Aynı şekilde rivayetin birden çok senedinin olduğu tespit edilmiş ve anlam farklılıklarına kısaca değinilmiştir. Manada ihtilaf yoksa sahih hükmü verilmiştir. Sahih hadislerin orantısı %30,15 olup yaklaşık eserin üçte birlik kısmını kapsamaktadır.

2- İnceleme neticesinde 5 adet hasen hükmü verdiğimiz rivayet tespit edilmiştir. Bu hadislerin içerisinde bir tanesi hasen li-zâtihî iken diğerleri aslında zayıf hükümde olup başka rivayetlerin desteklemesiyle li-gayrihi hasen seviyesine çıkan rivayetlerdir. Hasen hadislerin tamamına yakını temel hadis kaynaklarında yer almakta olup oranı %7,93 şeklindedir.

3- Tahrîc çalışmasının bir sonucu olarak 11 adet zayıf hükmü verdiğimiz rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerin içerisinde yesîru'z-za'f ve şedîdu'z-za'f hükmü verilenler ayrıştırılmaya gayret edilmiştir. Çalışmada takip edilen metot gereği ilk asırlardan günümüze kadar, genel kanaatin ortaya çıkması adına birden çok muhaddisin görüşü alınarak zayıflığın iyice belirginleşmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda zayıf hadislerin oranı %17,46 olarak tespit edilmiş ve eserin yaklaşık beşte birine tekabül ettiği gözlemlenmiştir. Bu sonuçla (sahih, hasen ve yesiru-z-za'f) makbul rivayetlerin oranı %55'e tekabül etmektedir.

4- Fîhi Mâ Fîh'te, %14,28 orana sahip 9 adet mevzû hükmü verilen rivayet bulunmaktadır. Bu hükümler mevdûât kitaplarına bakılarak birden çok müellifin ortak kanaatine göre değerlendirilmiş, kimin uydurduğu veya seleften kimin sözü olarak nakledildiği tespit edilmeye gayret edilmiştir. Mevzû rivayetlerle birlikte merdûd başlığı altında değerlendirdiğimiz ve aslı yok hükmü verilen 12 rivayet daha bulunmaktadır. Eserin 19,04'lük kısmını oluşturan bu

rivayetlerle ilgili cerh ve ta'dil âlimleri mevzû dememekle beraber senedine veya uyduran bir kimseye ulaşamadıkları için aslı yok kaydını düşmüşlerdir ki biz de bu metodu benimsediğimizi ifade edebiliriz. Son olarak 7 adet rivayetin kaynağına ulaşamadığımızdır. Yüzde 11,11 gibi bir orana tekabül eden bu rivayetler yeni bulgular ve belgeler ışığında tekrar tahrîc edilebilir. Mevzû, aslı yok ve bulunamayan rivayetlerin toplamı 28 olup yüzde 44.43 gibi neredeyse eserin yarısına tekabül etmektedir. Burada 11 rivayetin bulunamadığını bir kez daha hatırlatmak faydalı olacaktır. Bu oran oldukça çok olup halkı irşâd için kullanılan bir eserde yer alması hadis ilmi açısından problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

İslâm dininin ilk asrından itibaren madde ile mânâ arasında kurduğu ilişki, günümüze kadar pek çok aşamalardan geçmiştir. Bu aşamaların tespit, tasnif ve tenkit gibi teknik oluşumları üzerine gerek klasik dönemlerde gerekse modern dönemlerde çalışmalar yapılmıştır. Selefî, sûfî ve kelâmî meşreplere göre tasnifler; aklî-naklî veya zâhirî-batnî (mânâ-içsel) gibi somut-soyut kategoriler, birey, cemaat ve tarikat gibi betimleyici yönelişler söz konusudur. Bu yönelişler üzerine inşa edilen her ekol ve grup, kendi dinamiklerini belirlemeye çalışmıştır.

Bu çalışmada, Anadolu coğrafyasının ünlü âlimi Mevlânâ'nın vaazlarında kullandığı bilgi kaynaklarından biri olan rivayetler, hadis ilmi kriterlerine göre incelenmiştir. Rivayetleri makbul-merdûd olmaları bakımından incelediğimiz tablodan elde ettiğimiz verilere göre, eserde yer alan rivayetlerin %44'ü hadis otoritelerince merdûd kabul edilen metinlerden oluşmaktadır. Eserde yer alan zayıf rivayetleri de eklediğimizde bu rakam %58'e ulaşmaktadır. Bu durumu Mevlânâ'nın rivayetlerin nakliyle ilgili dikkat edilmesi gereken teknik meselelerle ilgilenmekten çok hadis adıyla nakledilegelen rivayetlerin muhtevasına itibar ettiği, kendinden önce telif edilen eserlerde yer alan rivayetlerin doğruluğuna güvenerek sûfî âlimlerin eserlerinde geçen rivayetleri hadis kabul ettiği şeklinde anlamak mümkündür. Bu ona mahsus bir tutum olmayıp sûfî geleneğin genel karakteri ve üslûbudur. *Fîhi Mâ Fîh*'te büyük bir yekûn teşkil eden mevzû ve aslı yok rivayetlerle birlikte eserdeki rivayetlerin hemen hemen hepsinin *Kûtü'l-Kulûb*,

İhyâ gibi eserlerde yer alması buna delil teşkil etmektedir.

Eserde hadis olarak kullanılan metinler, tasavvufta kurucu metinlerden sayılan rivayetleri içine almakla beraber, ahkâma taalluk etmeyen ahlakî birtakım unsurlar içeren güzel sözlerden de oluşmaktadır. Bunun yanında Allah'ın zâtı, peygamberler, sahabe, müminlerin özellikleri ve tavsiye nitelikli rivayetler de bulunmaktadır. Özellikle Allah'ın zâtı ve fiilleriyle ilgili kullandığı rivayetlerin aslı yok, mevzû ya da çok zayıf hükmünde olması bu tarz eserlerle ilgili çalışmalar yapmanın zorunlu olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Tarikat yolu sevgi, hoşgörü ve ilahi aşk olan Mevlânâ, eserinde yaşadığı zamanın şartlarına, insanların psikolojik ve sosyolojik durumlarına göre sûfî doktrini merkeze alarak sohbetler edip vaaz ve nasihatlerde bulunduğu esnada amacının hadis nakli olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. *Fîhi Mâ Fîh*'in çoğunlukla zayıf-mevzû ve aslı olmayan rivayetlerden meydana gelmiş olması O'nun vaazlarında ortaya koyduğu düşünce ve görüşlerini desteklemek için kullandığı rivayetleri, insanlara öğretisini öğretme/kabullendirme ve bu öğretiyle bir sonuca ulaşma gayretiyle alakalıdır. Klasik sûfî öğretinin prensiplerini muhafaza eden bu eserin, Mevlânâ külliyyatı içerisinde yer alan diğer hadislerle birlikte değerlendirilmesi, O'nun hadis kültürünün daha da belirginleşmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abdurrezzâk, Ebû Bekir, Hemmâm b. es-San'ânî, (ö.211/ 826), *el-Musannef, I-XII*, “thk.-thrc.-tlk. Habibur'rahman el-A'zamî”, el-Mektebu'l-İslâmî, 2. Baskı, Beyrut,1983

Aclûnî, İsmâil b. Muhammed (ö.1162/1652) *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs Amme'stehera mine'l- Ehâdîsi fî Elsineti'n-Nâs, I-II*, Mektebetu'l Kudus, 1351

Ahmed b. Hanbel, (ö.241/855), *Musnedu el-İmâm Ahmed b. Hanbel, I-L* “thk. Şuayb el-Arnâvut”, Muessesetu'r-Risâle, 2.Baskı, Beyrut, 1420.

----- *ez-Zuhd*, “thk. Muhammed Abdusselam Şâhîn”, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, 1. Baskı Beyrut, 1999.

Aliyyu'l Kârî, Ali b. Muhammed el-Kârî, (ö.1014/1605) *el-Esrâru'l-Merfûa fî'l-Ahbârî'l Mevdûa*, “thk. Muhammed b. Lutfi es-Sabbağ”, Mektebetu'l İslami 2.Baskı Beyrut, 1986.

----- *el-Masnu' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû*, “thk. Abdulfettah Ebû Gudde,” Mektebetu'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Beyrut, t.y.

Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Huseyin el-Ayintâbî, (Bedruddîn) (ö.855/1451) *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-XXV*, “thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer,” Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, 1. Baskı Beyrut, 2001.

Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyin b. Mes'ud (ö.516/1122) *Şerhu's Sunne*, “thk. Ali Muhammed Muavvaz ve Adil Ahmed Abdulmevcud” Dâru'l Kutubi'l İlmiyye Beyrut, 1992.

Beyhakî, Ebû bekir Ahmed b. el-Huseyin (ö.458/1066) *el-Esmâ ve's-Sıfat*, “tlk, Muhammed Zâhid b. Hasan el-Kevserî,” el-Mektebetu'l Ezheriyyetu li' t-Turâs, Mısır, t.y.

----- *Şuabu'l İman, I-XIV*, “thk. Abdulali Abdulhâmid Hâmid” Mektebetu'r-Ruşd, 1. Baskı, Riyad, 2003.

-----*es-Sunenu'l-Kubrâ, XI*, “thk. Muhammed Abdulkadir Ata', Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 2003

----- *Delâilu'n-Nubuwwa ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi's-Şerîa, I-VII*, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1405

----- *Kitâbu'z-Zuhdi'l-Kebîr*, “thk. Amir Ahmed Haydar,” Beyrut, 1987

Bezzâr, Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdulhalik el-Atikî (ö.292/905), *el-Bahru'z Zehhar el-Ma'ruf bi Musnedi Bezzâr, I-XV* "thk. Adil b. Sa'd, Mektebetu'l-Ulûm ve'l Hikem", Medine, 1988.

Buhârî, İsmail b. Muhammed (ö.256/870), *el-Câmiu's Sahîh (el-Musned min Hadisi Rasûlillâh Sallallahu Aleyhi Vesellem ve sunenuhû ve eyyâmuhu*. "hızr. Salih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim", Dâru's-Selam, Riyad, 1419.

----- *Kitâbu'l Edebi'l-Mufred*, "tlk. ve thrç. Ebû Abdurrahman Muhammed Nasiruddin Elbânî", Dâru's-Sadîk, 2.Baskı, Beyrut, 2000.

----- *el-Edebu'l-Mufred*, "thk, Muhammed Fuad Abdulbaki," Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiye, 2.Baskı, Beyrut, 1989

----- *et-Târîhu'l-Kebîr, I-XII*, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1986

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behrâm (ö.255/869) *Musnedu ed-Dârimî el-Ma'rûf Sunen ed-Dârimî, I-IV*, "thk. Huseyin Selim Esed", Dâru'l-Muğnî, Riyad, 1421.

Deylemî, Şûruveyh b. Şehredâr b. Şireveyh el-Hemdânî (ö.509/1115) *el-Firdevs bime'sûri'l Hitâb I-VI*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1986.

Ebû Dâvûd, Suleyman b. el-Eş'as es-Sicistani el-Ezdî (ö.275/888), *es-Sunen*, "hızr. Salih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim", Dâru's-Selam, Riyad, 1419.

----- *Merâsil Ma'al Esânîd*, "thk. Abdulaziz İzzuddin es-Seyravân," Dâru'l Kalem, Beyrut, 1986,

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî (ö.430/1039) *Hilyetu'l Evliyâ ve Tabakâtu'l Esfiyâ, I-X*, Dâru'l Fikr, Mektebetu'l Hancî, Beyrut, 1996

Ebû Tâlib el-Mekkî, (ö.386/996) *Kûtu'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb, ve Vâsfu Tarîki'l-Murîd ilâ Mâkâmı't-Tevhîd I-III*, "thk. Mahmud b. İbrahim Muhammed", Mektebetu Dâru't-Turâs, 1.Baskı, Kahire, 2001

Ebu's-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî (ö. 369/979) *Kitâbu'l-Emsâl fi'l-Hadîsi'n-*

Nebevî, "thk. Abdulali Abdulhamid", Dâru's-Selefiyye, 1.Baskı, Bombay,1982.

Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali b. el-Musnî, et-Temîmî,(ö.307-919) *Musnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, I-XVI, "thk. Huseyin Selim Esed", Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1.baskı, Beyrut, 1992.

Eflâkî, Ahmet, *Âriflerin Menkıbeleri I-II*, (çev. Yazıcı, Tahsin) Hürriyet Yay. 1. Baskı, İstanbul, 1973.

Elbânî, Muhammed Nasıruddin (ö.1420/1999), *Daîfu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetuhû*, Mektebetu'l İslâmî, 3. Baskı Beyrut, 1988.

----- *Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetuh*, Mektebetu'l İslami, 3. Baskı Beyrut, 1988.

----- *Silsiletu'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l Mevzûa ve Eseruha's-Seyyiu fi'l-Umme*, I-XIV, Mektebetu'l Maârif, Riyad, 1988.

----- *Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîha ve Şey'un min Fıkhiha ve Fevâidiha*, I-V, Riyad 1991.

----- *Şerhu Akîdetu't-Tahavîyye*, el-Mektebetu'l İslâmiyye, 8.Baskı, Beyrut, 1984.

Furûzanfer, Bediuzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, (Biyografi) Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul,1963.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö.505/1111) *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1992

Gazzî, Muhammed (ö.1061/1645) *İtkan mâ Yuhsinu mine'l Ahbâri'd - Dâireti ale'l Elsine*, el-Fâruk el-Hadise, Kahire. 1415.

Gölpınarlı, Abdalbaki, (ö.1982/1378), *Mevlâna Celâleddîn, -Hayatı-Felsefesi-* İnkılap Kitabevi, İstanbul,2004

Hâkim en-Nîsâbüri, Ebû Abdullah, Muhammed b. Abdullah, (ö.405-1014) *el-Mustedrek Ale's-Sahihayn*, (Zehebî'nin Telhisi ile birlikte) I-IV, "thk. Mustafa Abdulkadir Ata", Dâru'l Kutubî'l İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1990

Hatip el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, (ö.463/1071) *Târîhu Medîneti's-Selâm*, "thk. Beşşar Avvâd Ma'ruf", Dâru'l Ğarbi'l İslami I-XVII, 1.Baskı Beyrut, 2001.

Heysemî, Ali b. Ebu Bekr (ö.807/1404), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbu'l-Fevâid*, I-X, "thk, Huseameddin el-Kudsî," Mektebetu'l-Kudsî, Kahire 1994

Hennâd, Ebu's-Serî Hennâd b. es-Serî b. Mus'ab b. Ebûbekir b. Şibr b. Sa'fuk b. Amr b. Zurare b. Ades b. Zeyd et-Temîmî, ed-Dârimî, (ö.243-) *ez-Zuhd*, I-II, "thk, Abdurrahman Abdulcabbar," Dâru'l-Hulefâ, 1.Baskı, Kuveyt, 1406

Irâkî, Ebû Fazl Zeynu'd-Dîn Abdurrahim b. Huseyin, (ö.806/1403), *Tahrîcu İhyai Ulumi'd-dîn"el-Musemma el-Muğnî an Hamli'l el-Esfar*, "hazr. Muhammed Eşref b. Abdu'l-maksud," Mektebetu't-Taberiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1995

----- *Tahrîcu Ehâdisi Muhtasaru'l Minhâc fî Usûli'l Fıkıh*, "thk. Suphi el-Bedri es-Sâmîrâi," Dâru'l Kutubu's Selefiyye, Kahire, 1977.

İbn Abdulber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071), *Câmiu'l Beyânî'l-İlm ve Fazlihi*, "thk. Ebi'l Eşbâl ez-Zuhrî," Dâru İbnu'l Cevzi, (t.y.)

İbn 'Adî, Ebu Ahmed Abdullah b. Adiyy b. Adiyy el Curcânî (ö.365/975), *el-Kâmil Fî Duafâi'r Ricâl*, I-IX, "thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvaz", Dâru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut, 1997.

İbn Asâkir, Ebu'l Kasım Ali b. Hasan (ö.571/1175), *Târihu Medîneti Dimeşk*, I-LXXX, "thk. Muhubbidîn Ebî Saîd", Dâru'l Fikr, Beyrut, 1995.

İbnu'l Cevzî, Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali, (ö.597/1201), *Kitâbu'l Mevdûât Mine'l Ehâdisi'l Merfûât*, I-IV, "thk. Dr.Nureddin Boyacılar", Edvâu's-Selef, Riyad,1997.

----- *Sıfatu's-Safve*, I-II, "thk., Ahmed b. Ali," Dâru'l-Hadis, 1. Baskı, Kahire 2000.

----- *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ehâdisi'l Vâhiye*, "thk. İshak el-Esrî," Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1983.

İbn Arabî, Muhyiddin (ö. 638/1240), *el-Futûhât el-Mekkiyye*, I-XIV, el-Mektebetu'l-Arabiyye, 1. Baskı, Mısır, 1985.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrahim (ö.235/849), *el-Musannef*, I-XVI, "thk. Hamed b. Abdullah

Muhammed İbrahim el-Lahaydan", Mektebetu'r-Ruşt, 1.Baskı, Riyad, 2004.

İbn Râhûye, Ebû Yakub İshak b. İbrahim b. Mahled b. İbrahim b. el-Mervezî, (ö.238/852) *Musned-u İshak b. Râhûye, I-V*, "thk. Abdu'lgafur b. Abdulhak el-Bulûşî," Mektebetu'l-İman, 1.Baskı, Medine, 1991

İbnu'l-Esir, Ebu's-Saâdât Mecduddîn el-Mubârek b. Esîruddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210), en-Nihâye fî Garîbî'l-Hadîs, I-V, "thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî & Mahmud Muhammed et-Tanâcî," Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1.baskı, Beyrut, t.y.

İbn Ebî Hâtîm, Ebi Muhammed Abdurrahman, (ö.327/931) *Kitâbu'l'lîl, I-VII*, "thk. (Komisyon) Haz. Sa'd b. Abdullah el-Humeyyid ve Halid b. Abdurrahman el-Cureysî," Mektebetu'l Melik Fahd, 1.Baskı, Riyad, 1426,

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali (ö.852/1448), *Hidâyetu'r-Ruvâti ila Tahrîci Ehâdisi'l Mesâbih ve'l Mişkât, I-VI*; "thrc. Muhammed Nasruddin Elbânî, thk. Ali b. Hasan Abdulhamid el-Halebî", Dâru İbn Kayyim ve Dâru ibn Affân, 1.Baskı, Kahire, 2001.

----- *el-Metâlibu'l Âliye bi Zevâidi'l Mesânidi's Semâniye, I-IXX* "hzr, Sa'd b. Nasır b. Abdulaziz eş-Şesrî", Dâru'l Asıme ve Dâru'l Ğays,1. Baskı, Riyad, 1998.

----- *Ecvibetu'l Hafız İbn Hacer el-Askalânî*, "thk. Abdurrahim b. Muhammed Ahmed el-Kaşkârî," Mektebetu'l Advâu's Selef 1.Baskı, Riyad, 2002.

----- *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahîhi'l Buhârî, I-XII* "thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Baz, Muhibbu'd-din el-Hatîb, Muhammed Fuad Abdalbaki", Dâru'l Marife, Beyrut, 1379.

----- *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l Hidâye*, "tash. es-Seyyid Abdullah Hâşim el-Yemânî," Dâru'l Marife , Beyrut, (t.y.)

----- *Lisânu'l Mîzân, I-VII*, "thk. Dâiratu'l-Meârif en-Nizâmiyye, Muessesetu'l-Âlemî", 2.Baskı, Beyrut, 1971.

----- *el-Kâfî eş-Şâf fî Ehâdisi'l Keşşâf, I-IV*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1. Baskı, 1407.

----- *Telhîsu'l Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi'r Râfi'ıyyi'l-Kebîr*, I-IV
"hızr. Ebu Asım Hasan b. Abbâs b. Kutb", Muessesetu Kurtuba, ,
1.Baskı, Kahire, 1995.

İbn Hazm, Ebî Muhammed Ali b. Ahmed b Sa'id, (ö.457/1061) *el-İhkâm Fî Usûlu'l Ahkâm*, I-VIII, "thk. Ahmed Muhammed Şakir",
Dâru'l Afâk'l Cedide, Beyrut, 2010.

İbn Hıbbân, Ebû Hâtım el-Bustî (ö.354/965) *Sahihu İbni Hıbbân bi Tertîbi İbn Belbân*, I-XVIII, "thk. Şuayb Arnavut", Muessesetu'r-risâle, Beyrut, 1991.

İbnu'l-Kayserânî, Ebu'l Fadl Muhammed b. Tahir el-Makdisi (ö.507/1113) *Zahîratu'l Huffaz (ez-Zahîratu fî'l Ehâdîsi'z-Za'îfeti ve'l-Mevzûât)* I-V, "thk. Abdurrahman el-Firyâvî", Dâru's Selefi, I.Baskı, Riyad, 1996.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddin Muhammed b. Ebi Bekr, (ö.751/1350) *Medâricu's -Sâlikîn*, "thk. Nasır b. Selman es-Sa'vî-Ali b. Abdurrahman-Salih b. Abdulaziz-Halid b. Abdulaziz-Muhammed b. Abdullah, Dâru's Samî'î," 1.Baskı, Riyad, 2011.

----- *Menâru'l Munîf fi's-Sahihî ve'z-Zaîf*, "thk. Abdulfettah Ebû Gudde," Mektebetu'l Mevsûâtî'l İslâmiyye, Beyrut, (t.y.)

İbn Kesir, Ebû'l Fidâ' (ö.774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-VIII, "thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme," Dâru Taybe, 2.Baskı, Riyad, 1997.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ed-Dineverî (ö.276/889), *Kitâbu Te'vîli Muhtelifi'l Hadis*, "thk. Mustafa es-Sâvî el-Cuveynî," İskenderiyye, 2002.

İbn Mulakkîn, Sirâcuddîn Ebi Hafs Ömer b. Ali b. Ahme el-Ensârî (ö. 804/1408) *el-Bedru'l Munîr fî Tahrîci'l-Ehâdîsi ve'l Âsari'l-Vâkı'ati fî's-Şerhu'l Kebîr*, I-X, "thk. Mustafa Ebû'l Ğayt Abdulhayy ve Ebî Muhammed Abdullah b. Suleyman," Dâru'l Hicret, 1.Baskı Riyad, 2004.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezi el Kazvini (ö.275/879), *es-Sunen*, "hızr. Salih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim", Dâru's-Selâm, Riyad, 1419

----- *Sunenu İbn Mâce*, "thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî", (Elbânî'nin hükümleriyle birlikte) I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

İbn Teymiyye, Takıyyuddin Ahmed (ö.728/1328) *Mecmû'u Fetâvâ Şeyhu'l İslam Ahmed b. Teymiyye*, "Cem ve Tertip Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım," I-XXXVII, Riyad, 1991.

----- *Beyân-ı Telbîsu'l Cehmiyye fî Te'sisi Bide'ihimu'l Kelâmiyye*, I-X, "Takdim: Yahya b. Muhammed el-Hindî," *Mecma' Melik Fahd*, Riyad, 1426.

Kuşeyrî, Abdulkerim b. Havâzin, (ö.465/1073), *Kuşeyri Risâlesi*, "hızr. Süleyman Uludağ," İstanbul, 1981.

Kudâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Cafer b. Ali b. Hakemûn (ö.454-1062) *Musnedu Şihâb*, I-II, "thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi", Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1986

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, "Tercüme, Avni Konuk, hırz. Selçuk Eraydın," İz Yayıncılık 6. Baskı, 2006.

----- *Külliyât-ı Şems-i Tebrizî*, (*Divân-ı Kebîr*) nşr. Bediüzzamân Fürûzanfer, Müessesese Emir Kebîr, Tahran 1376.

Mizzî, Cemâleddîn Ebû'l Haccâc Yusuf, (ö.742/1346), *Tehzîbu'l Kemâl fî Esmâ'r Ricâl*, I-XXXV, "thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf," Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985.

Munâvî, Zeynuddîn Muhammed Abdurraûf b. Tâ'cil'ârifîn b. Nuriddin Ali, (ö. 1031/1622), *Feyzu'l-Kadir Şerhi el-Câmiu's Sağır*, I-VI, Dâru'l Muarrefe, 2.Baskı, Beyrut 1972.

Muslim, Ebi'l Huseyn Muslim b. Haccâc el Kuşeyrî en-Nisâbüri (ö.261/875) *el-Musnedu's Sahîh (Sahihu Muslim)* "hızr. Salih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim", Dâru's-Selâm, Riyad, 1419.

----- *Sahîhi Muslim*, I-V "thk. Muhammed Fuad Abdulbâki", Dâru İhyâ et-Turâsî'l-Arabiyyi, Beyrut, (t.y.)

Munzirî, Abdulazim b. Abdulkavî, (ö.656/1260), *et-Terğib ve't Terhib*, I-IV, hırz. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan, (Tahric Elbânî) Mektebetu'l-Maârif, Riyad, 1424.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (ö.303/915), *es-Sunenu'l Kubrâ*, "thk. Şuayb el-Arnâvut," Muessesetu'r-Risâle, (t.y.)

----- *Kitâbu es-Sunenu'l Kubrâ*, I-XII, "thk, Hasan Abdulmunim Şelbî, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 2001.

----- *el-Muctebâ mine's-Suneni an Rasûlillah*, "hızr. Salih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim", Dâru's-Selâm, Riyad 1419

Nevevî, Yahya b. Şeref (ö.676/1277) *Fetâvâ el-İmâm en-Nevevî-Musemmâti bi'l Mesâilî'l-Mensûrât*, "thk. Muhammed el-Haccâr," Dâru'l Beşâirî'l İslâmiyye, 6.Baskı, Beyrut, 1996.

-----*el-Erbaûn*, thk. Ahmed Abdullah Bacur, Dâru'l Mısriyye, Kahire,1992.

-----*el-Ezkâr en-Neveviyye*, Mektebetu'r Riyad, Riyad, (t.y.)

Rahmânî, Ahmed el-Hemdânî, *el-İmâm Ali*, Munir Yay., Tahran, 1316.

Serrâc, Ebu Nasr et-Tûsî, (ö.378/988), *el-Luma'*, "thk. Abdulhalim Mahmud- Taha Abdalbâki Surûr," Kahire,1960

Serahsî, Şemsuddin Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl (ö. 490/1097), *el-Uşûl, I-II*, "thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî," Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1993.

Sağânî, Ebî'l Fazail Hasan b. Muhammed b. Hasan, (ö.650/1254), *el-Mevdûât*, "thk. Necm Abdurrahman Halef," Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs 2. Baskı, Beyrut,1985

Sehâvî, Ebû'l Hayr Muhammed b. Abdurrahman (ö.902/1496) *el-Makasidu'l Hasene fi Beyani Kesirin mine'l Ehâdisi'l Muştehira ala'l-Elsine*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut. (t.y.)

----- *el-Ecoibetu'l Merdıyye fîmâ Suile Anhu Mine'l Ehâdisi'n Nebeviyye*. "thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim," Dâru'r-Raye. (t.y.)

Subkî, Ta'cu'd-Dîn Ebû Nasr Abdulvehhab b. Ali (ö.771/1369), *Tabâkatu's Şâfiyyeti'l Kubra, I-X*, "thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hulv," Cizre,1336.

Suyûtî, Celaledin Abdurrahman b. Ebûbekr (ö.911/1505) *ed-Dureru'l Muntessira fi Ehâdisi'l Muştehira*, "thk. Muhammed b. Lutfi es-Sıbağ," Câmiatu Melik Suud, Riyad (t.y.)

----- *el-Câmiu'l Ehâdisi'l Kebîr*, "Cem ve Tertib; Abbas Ahmed Sakr ve Abdul Cevvâd," Dâru'l Fikr Beyrut, 1994.

----- *el-Câmiu's Sağîr fi Ehâdisi'l Beşîri'n Nezîr*, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1990.

----- *Miftâhu'l-Cenne fî'l-İhticâcî bi's-Sunneti*, Nâşir: İdâretu't-Tabâ'ati'l-Munîriyye, Mısır, t.y.

----- *el-Hâvî li'l-Fetâvâ, I-II*, Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut, t.y.

Şâfiî, Muhammed b. İdris (ö.204/808) *er-Risâle, I-II*, "thk. Ahmed Muhammed Şakir," Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

Şevkânî, Muhammed b. Ali (ö.1250/1834), *el-Fevâidu'l Mecnûa fî'l Ehâdisi'l Mevdûâ*, "thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî," el-Mektebetu'l İslâmî, Beyrut, 1987.

Taberânî, Ebû'l Kâsım Suleyman b. Ahmed (ö.360/971), *el-Mu'cemu'l Evsat*, "thk. Ebû Muaz Tarık b. Avd b. Muhammed ve Ebû'l Fazl Abdu'l-Muhsin b. İbrahim el-Hisinî," Dâru'l Hameyn, Mekke, (t.y.)

----- *el-Mu'cemu'l-Kebîr, I-XXV*, "thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi," Mektebetu İbn Teymiyye, 2.Baskı, Kahire,1994

Tirmizî, Ebû İsa, Muhammed b. İsa, (ö.279/892) *el-Câmû'l-Muhtasaru mine's-Süneni an Rasûlillah*, "hızr. Salih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim", Dâru's-Selâm, Riyad, 1419

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Musa b. Hammad, (ö.322/926) *Kitâbu'd-Dua'fâi'l-Kebîr, I-IV*, "thk. Abdulmu'ti Emin Kal'icî," Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, (t.y.)

Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis, (Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivayetler)* Ensar Yayınları, 1. Baskı. İstanbul 2012

Yeniterzi, Emine, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, TDV Yayınları, Ankara, 1997

Yıldırım Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanağı*, TDV Yayınları 2.Baskı, Ankara 2009

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö.748/174) *Tertîbu'l Mevdâût*, "thk. Kemal b. Beysûnî Zağlul," Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1994.

----- *Mîzânû'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl, I-VIII*, "thk. Ali Muhammed Muavvâd ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd," Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1995

-----*Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l Meşâhîri ve'l E'lâm*, I-LIII, "thk. Ömer Abdusselam Tedmûrî," Dâru'l Kitâbi'l-Arabî, 2.Baskı, Beyrut, 1990.

-----*Telhîsu Kitabi'l-Mevduât (li-İbni'l-Cevzî)* "thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim b. Muhammed", Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1998

Zerkeşî, Bedruddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (ö.794/1392) *el-Leâlî'l-Mensûra fi'l Ehâdisi'l-Meşhûra el Ma'rûf bi "et-Tezkire fi'l-Ehadisi'l-Muştehire*, "thk. Mustafa Abdulkadir Ata," Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

Zeylaî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Yusuf el Hanefî, (ö.762/1366) *Nasbu'r Râye li Ehâdisi'l Hidâye*, "thk. Muhammed Avvâme," Muessesetu'r-Reyyân, Beyrut, 1997.

----- *Tahrîcu'l Ehâdis ve'l-Âsâr'il-Vakî'ati fi-Tefsîri'l-Keşşâf li-z-Zemahşerî*, "thk. Abdullâh b. Abdurrahman b. es-Sa'd," Dâru İbn Huzeyme, I-IV, 1.Baskı, Riyad, 1414.

Zurkânî, Muhammed b. Abdalbaki, (ö.1122/1710), *Muhtasar-u Makâsıd*, "Muhammed b. Lutfi es-Sıbağ", el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 4.Baskı, (t.y.)